

Ravitsemushoitosuositus

OHJAUS 3/2023

Ravitsemushoitosuositus

LÄHDELUETTELO

Terveyden ja
hyvinvoinnin laitos

LÄHTEET

LUVUT 1–11

1 RAVITSEMUSHOITOSUOSITUKSEN TAVOITTEET JA KOHDERYHMÄ

ESPEN:n suositukset: <https://www.espen.org/guidelines-home/espen-guidelines>

Thibault R, Abbasoglu O, Ioannou E et al. ESPEN guideline on hospital nutrition. Clin Nutr 2021;40:5684-709. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.clnu.2021.09.039>

Duodecim. Käypä hoito -suositukset

Saatavilla internetissä: www.kaypahoito.fi

ADHD (aktiivisuuden ja tarkkaavuuden häiriö). Käypä hoito -suositus. Suomalaisen Lääkäriseuran Duodecimin, Suomen Lastenneurologisen yhdistys ry:n, Suomen Lastenpsykiatriyhdistyksen ja Suomen Nuorisopsykiatrisen yhdistyksen asettama työryhmä. Helsinki: Suomalainen Lääkäriseura Duodecim, 2019 (viitattu 26.01.2023).

Aivoinfarkti ja TIA. Käypä hoito -suositus. Suomalaisen Lääkäriseuran Duodecimin ja Suomen Neurologinen yhdistys ry:n asettama työryhmä. Helsinki: Suomalainen Lääkäriseura Duodecim, 2020 (viitattu 26.01.2023).

Dyslipidemiat. Käypä hoito -suositus. Suomalaisen Lääkäriseuran Duodecimin ja Suomen Sisätautilääkärinen Yhdistys ry:n asettama työryhmä. Helsinki: Suomalainen Lääkäriseura Duodecim, 2022 (viitattu 26.01.2023).

Ei-alkoholiperäinen rasvamaksatauti (NAFLD). Käypä hoito -suositus. Suomalaisen Lääkäriseuran Duodecimin ja Suomen Yleislääketieteen yhdistys ry:n asettama työryhmä. Helsinki: Suomalainen Lääkäriseura Duodecim, 2020 (viitattu 26.01.2023).

Epilepsiat (aikuiset). Käypä hoito -suositus. Suomalaisen Lääkäriseuran Duodecimin ja Suomen Neurologinen Yhdistys ry:n asettama työryhmä. Helsinki: Suomalainen Lääkäriseura Duodecim, 2020 (viitattu 26.01.2023).

Epilepsiat ja kuumeouristukset (lapset). Käypä hoito -suositus. Suomalaisen Lääkäriseuran Duodecimin ja Suomen Lastenneurologinen Yhdistys ry:n asettama työryhmä. Helsinki: Suomalainen Lääkäriseura Duodecim, 2020 (viitattu 26.01.2023).

Insuliininpuutosdiabetes. Käypä hoito -suositus. Suomalaisen Lääkäriseuran Duodecimin, Suomen Sisätautilääkärinen yhdistyksen ja Diabetesliiton Lääkärineuvoston asettama työryhmä. Helsinki: Suomalainen Lääkäriseura Duodecim, 2022 (viitattu 26.01.2023).

Karies (hallinta). Käypä hoito -suositus. Suomalaisen Lääkäriseuran Duodecimin ja Suomen Hammaslääkäriseura Apollonia ry:n asettama työryhmä. Helsinki: Suomalainen Lääkäriseura Duodecim, 2020 (viitattu 26.01.2023).

Keliakia. Käypä hoito -suositus. Suomalaisen Lääkäriseuran Duodecimin ja Suomen Gastroenterologiayhdistys ry:n asettama työryhmä. Helsinki: Suomalainen Lääkäriseura Duodecim, 2018 (viitattu 26.01.2023).

Kohonnut verenpaine. Käypä hoito -suositus. Suomalaisen Lääkäriseuran Duodecimin ja Suomen Verenpaineyhdistys ry:n asettama työryhmä. Helsinki: Suomalainen Lääkäriseura Duodecim, 2020 (viitattu 26.01.2023).

Krooninen alaraajaavaa. Käypä hoito -suositus. Suomalaisen Lääkäriseuran Duodecimin ja Suomen Ihotautilääkäriyhdistyksen asettama työryhmä. Helsinki: Suomalainen Lääkäriseura Duodecim, 2021 (viitattu 26.01.2023).

Krooninen sepelvaltimo-oireyhtymä. Käypä hoito -suositus. Suomalaisen Lääkäriseuran Duodecimin ja Suomen Kardiologisen Seuran asettama työryhmä. Helsinki: Suomalainen Lääkäriseura Duodecim, 2022 (viitattu 26.01.2023).

Lihavuus (lapset, nuoret ja aikuiset). Käypä hoito -suositus. Suomalaisen Lääkäriseuran Duodecimin, Suomen Lihavuustutkijat ry:n ja Suomen Lastenlääkäriyhdistys ry:n asettama työryhmä. Helsinki: Suomalainen Lääkäriseura Duodecim, 2021 (viitattu 26.01.2023).

Lonkkamurtuma. Käypä hoito -suositus. Suomalaisen Lääkäriseuran Duodecimin ja Suomen Ortopediyhdistyksen asettama työryhmä. Helsinki: Suomalainen Lääkäriseura Duodecim, 2017 (viitattu 26.01.2023).

Muistisairaudet. Käypä hoito -suositus. Suomalaisen Lääkäriseuran Duodecimin, Societas Gerontologica Fennican, Suomen Geriatri -yhdistyksen, Suomen Neurologisen Yhdistyksen, Suomen Psykogeriatrisen Yhdistyksen ja Suomen Yleislääketieteen yhdistyksen asettama työryhmä. Helsinki: Suomalainen Lääkäriseura Duodecim, 2020 (viitattu 26.01.2023).

Nivelreuma. Käypä hoito -suositus. Suomalaisen Lääkäriseuran Duodecimin ja Suomen Reumatologisen yhdistyksen asettama työryhmä. Helsinki: Suomalainen Lääkäriseura Duodecim, 2022 (viitattu 26.01.2023).

Osteoporoosi. Käypä hoito -suositus. Suomalaisen Lääkäriseuran Duodecimin, Suomen Endokrinologiyhdistyksen, Suomen Gynekologiyhdistyksen ja Suomen Geriatri ry:n asettama työryhmä. Helsinki: Suomalainen Lääkäriseura Duodecim, 2020 (viitattu 26.01.2023).

Raskausdiabetes. Käypä hoito -suositus. Suomalaisen Lääkäriseuran Duodecimin, Suomen Diabetesliiton lääkärineuvoston ja Suomen Gynekologiyhdistys ry:n asettama työryhmä. Helsinki: Suomalainen Lääkäriseura Duodecim, 2022 (viitattu 26.01.2023).

Ruoka-allergia (lapset). Käypä hoito -suositus. Suomalaisen Lääkäriseuran Duodecimin ja Suomen Lastenlääkäriyhdistys ry:n asettama työryhmä. Helsinki: Suomalainen Lääkäriseura Duodecim, 2019 (viitattu 26.01.2023).

Skitsofrenia. Käypä hoito -suositus. Suomalaisen Lääkäriseuran Duodecimin ja Suomen Psykiatriyhdistys ry:n asettama työryhmä. Helsinki: Suomalainen Lääkäriseura Duodecim, 2022 (viitattu 26.01.2023).

Suusyöpä. Käypä hoito -suositus. Suomalaisen Lääkäriseuran Duodecimin ja Suomen Hammaslääkäriseura Apollonian asettama työryhmä. Helsinki: Suomalainen Lääkäriseura Duodecim, 2019 (viitattu 26.01.2023).

Sydämen vajaatoiminta. Käypä hoito -suositus. Suomalaisen Lääkäriseura Duodecimin ja Suomen Kardiologisen Seuran asettama työryhmä. Helsinki: Suomalainen Lääkäriseura Duodecim, 2017 (viitattu 26.01.2023).

Syömishäiriöt. Käypä hoito -suositus. Suomalaisen Lääkäriseuran Duodecimin, Suomen Lastenpsykiatriyhdistyksen ja Suomen Psykiatriyhdistys Ry:n asettama työryhmä. Helsinki: Suomalainen Lääkäriseura Duodecim, 2014 (viitattu 26.01.2023).

Tyyppin 2 diabetes. Käypä hoito -suositus. Suomalaisen Lääkäriseuran Duodecimin, Suomen Sisätautilääkärin yhdistyksen ja Diabetesliiton Lääkärineuvoston asettama työryhmä. Helsinki: Suomalainen Lääkäriseura Duodecim, 2020 (viitattu 26.01.2023).

2 RAVITSEMUKSEN MERKITYS SAIRAUKSIEN EHKÄISYSSÄ JA HOIDOSSA

Ravitsemuksen merkitys

Arias-Fernandez L, Struijk EA, Rodríguez-Artalejo F et al. Habitual dietary fat intake and muscle weakness. *Clin Nutr* 2020; 39:3663–70. DOI: [10.1016/j.clnu.2020.03.018](https://doi.org/10.1016/j.clnu.2020.03.018)

Cederholm T, Barazzoni R, Austin P et al. ESPEN guidelines on definitions and terminology of clinical nutrition. *Clin Nutr* 2017; 36(1):49–64. DOI: [10.1016/j.clnu.2016.09.004](https://doi.org/10.1016/j.clnu.2016.09.004) (s. 26 kuvion lähde)

Granic A, Mendonca N, Sayer AA et al. Dietary patterns and sarcopenia in the very old. *Clin Nutr* 2020; 39:166–73. DOI: [10.1016/j.clnu.2019.01.009](https://doi.org/10.1016/j.clnu.2019.01.009)

Huang CH, Martins BA, Okada K et al. A 3-year prospective cohort study of dietary patterns and frailty risk among community-dwelling older adults. *Clin Nutr* 2020; 40:229–36. DOI: [10.1016/j.clnu.2020.05.013](https://doi.org/10.1016/j.clnu.2020.05.013)

Struijk EA, Hagan KA, Fung TT et al. Diet quality and risk of frailty among older women in the Nurses' Health Study. *Am J Clin Nutr* 2020; 111:877–83. DOI: [10.1093/ajcn/nqaa028](https://doi.org/10.1093/ajcn/nqaa028)

Tuomilehto J, Lindström J, Eriksson J G et al. Prevention of type 2 diabetes mellitus by changes in lifestyle among subjects with impaired glucose tolerance. *N Engl J Med* 2001; 3; 344(18):1343–50. DOI: [10.1056/NEJM200105033441801](https://doi.org/10.1056/NEJM200105033441801)

Vajaaravitsemus

Becker P, Nieman Carney L, Corkins MR et al. Consensus statement of the Academy of Nutrition and Dietetics/American Society for Parenteral and Enteral Nutrition: indicators recommended for the identification and documentation of pediatric malnutrition (undernutrition). *Nutr Clin Pract*. 2015; 30(1):147–61. DOI: [10.1177/0884533614557642](https://doi.org/10.1177/0884533614557642)

Berger MM, Shenkin A, Schweinlin A et al. ESPEN micronutrient guideline. *Clin Nutr* 2022; 41(6):1357–1424. DOI: [10.1016/j.clnu.2022.02.015](https://doi.org/10.1016/j.clnu.2022.02.015)

Council of Europe. Food and Nutritional Care in Hospitals: How to Prevent Undernutrition? *Clin Nutr* 2001;20(5):455–60. DOI: [10.1054/clnu.2001.0494](https://doi.org/10.1054/clnu.2001.0494)

Genton L, Canj PD, Schrenzel J. Alterations of gut barrier and gut microbiota in food restriction, food deprivation and protein-energy wasting. *Clin Nutr* 2015; 34(3):341–9. DOI: [10.1016/j.clnu.2014.10.003](https://doi.org/10.1016/j.clnu.2014.10.003)

Norman K, Pichard C, Lochs H et al. Prognostic impact of disease-related malnutrition. Clin Nutr 2008; 27:5–15. DOI: [10.1016/j.clnu.2007.10.007](https://doi.org/10.1016/j.clnu.2007.10.007)

Report and recommendations of the Committee of Experts on Nutrition, Food Safety and Consumer Protection. Food and Nutrition in Hospitals. Council of Europe Publishing 2002. DOI: [10.1054/clnu.2001.0494](https://doi.org/10.1054/clnu.2001.0494)

NICE (National Institute for Health and Care Excellence, UK). Nutrition support for adults: oral nutrition support, enteral tube feeding and parenteral nutrition. Clinical guideline. Last updated 04 Aug 2017. <https://www.nice.org.uk/guidance/cg32>

Socialstyrelsen. Att förebygga och behandla undernäring i hälso- och sjukvård och socialtjänst. Socialstyrelsen 2020. Artikelnummer 2020-4-6716. www.socialstyrelsen.se

Stratton RJ, Green CJ and Elia M. Disease-related malnutrition: An Evidence Based Approach to Treatment. Wallingford, Oxon: CABI Publishing. 2003. DOI: [10.1079/BJN20031059](https://doi.org/10.1079/BJN20031059)

Lihavuus

Donini LM, Busetto L, Bischoff SC et al. Definition and diagnosis criteria for sarcopenic obesity: ESPEN and EASO consensus statement. Clin Nutr 2022; 41:990–1000. DOI: [10.1016/j.clnu.2021.11.014](https://doi.org/10.1016/j.clnu.2021.11.014)

Lihavuus (lapset, nuoret ja aikuiset). Käypä hoito -suositus. Suomalaisen Lääkäriseuran Duodecimin, Suomen Lihavuustutkijat ry:n ja Suomen Lastenlääkäriyhdistys ry:n asettama työryhmä. Helsinki: Suomalainen Lääkäriseura Duodecim, 2021 (viitattu 9.2.2022). Saatavilla internetissä: www.kaypahoito.fi

Pugliese G, Liccardi A, Graziadio C et al. Obesity and infectious diseases: pathophysiology and epidemiology of a double pandemic condition. Int J Obes. 2022; 46(3): 449–465. DOI: [10.1038/s41366-021-01035-6](https://doi.org/10.1038/s41366-021-01035-6)

Withrow D and Alter DA. The economic burden of obesity worldwide: a systematic review of the direct costs of obesity. Obesity Reviews 2011; 12:131–141. DOI: [10.1111/j.1467-789X.2009.00712.x](https://doi.org/10.1111/j.1467-789X.2009.00712.x)

Potilaan oikeudet

Anderson AK, Burke K, Bendle L et al. Artificial nutrition and hydration for children and young people towards end of life: consensus guidelines across four specialist paediatric palliative care centres. BMJ Support Palliat Care 2021; 11:92–100. DOI: [10.1136/bmjspcare-2019-001909](https://doi.org/10.1136/bmjspcare-2019-001909)

Cardenas D, Correia MITD, Hardy G et al. Nutritional care is a human right. Translating principles to clinical practice. Clin Nutr 2022; 41(7):1613–1618. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0261561422001029>

Cardenas D, Correia MITD, Ochoa JB et al. Clinical nutrition and human rights. An international position paper. Clin Nutr 2021; 36(3):534–544. DOI: [10.1002/ncp.10667](https://doi.org/10.1002/ncp.10667) <https://aspenjournals.onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/ncp.10667>

Druml C, Ballmer PE, Druml W et al. ESPEN guideline on ethical aspects of artificial nutrition and hydration. Clin Nutr 2016; 35:545–56. DOI: [10.1016/j.clnu.2016.02.006](https://doi.org/10.1016/j.clnu.2016.02.006)

Espen. The international declaration to the human right to nutritional care "Vienna Declaration", 2022. <https://www.espen.org/files/ESPEN-Fact-Sheet-Nutritional-care-is-a-human-right.pdf>

Laki potilaan asemasta ja oikeuksista 785/1992. 6§.
<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1992/19920785>

Muscaritoli M, Arends J, Bachmann P et al. ESPEN practical guideline: Clinical Nutrition in cancer. Clin Nutr 2021; 40:2898–13. DOI: [10.1016/j.clnu.2021.02.005](https://doi.org/10.1016/j.clnu.2021.02.005)

Palliatiivinen hoito ja saattohoito. Käypä hoito -suositus. Suomalaisen Lääkäriseuran Duodecimin ja Suomen Palliatiivisen Lääketieteen yhdistyksen asettama työryhmä. Helsinki: Suomalainen Lääkäriseura Duodecim, 2019 (viitattu 24.9.2021). Saatavilla internetissä: www.kaypahoito.fi

Ravitsemushoito elämän loppuvaiheen potilailla. Näytönastekatsaus. Suomalaisen Lääkäriseuran Duodecimin ja Suomen Palliatiivisen Lääketieteen yhdistyksen asettama työryhmä. Helsinki: Suomalainen Lääkäriseura Duodecim, 2018 (viitattu 24.9.2021). Saatavilla internetissä: www.kaypahoito.fi

Saarto T, Hänninen J, Antikainen R ja Vainio A. Palliatiivinen hoito. Kustannus Oy Duodecim, Helsinki 2015.

Schwartz DA, Barrocas A, Annetta MG et al. Ethical Aspects of Artificially Administered Nutrition and Hydration: An ASPEN Position Paper. Nutrition in Clinical Practice 2021, <https://aspenjournals.onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/ncp.10633>

Volkert D, Beck AM, Cederholm T et al. ESPEN guideline on clinical nutrition and hydration in geriatrics. Clin Nutr 2019; 38:10–47. DOI: [10.1016/j.clnu.2018.05.024](https://doi.org/10.1016/j.clnu.2018.05.024)

Volkert D, Beck AM, Cederholm T et al. ESPEN practical guideline: Clinical nutrition and hydration in geriatrics. Clin Nutr 2022;41:958-89. DOI: [10.1016/j.clnu.2022.01.024](https://doi.org/10.1016/j.clnu.2022.01.024)

Ravitsemushoidon kustannukset (Terveyttä edistävä ravitsemus)

EU/OECD. 2021. State of Health in Finland
<https://www.oecd.org/publications/finland-country-health-profile-2021-2e74e317-en.htm>

Jula A. Natriumin saannin vähentäminen lisää terveitä elinvuosia. Suom Lääkl 2013; 24:1814–1817

OECD/European Union. 2016. Health at a Glance: Europe 2016: State of Health in the EU Cycle, OECD Publishing, Paris. <https://doi.org/10.1787/9789264265592-en>

Pekurinen M. Mitä lihavuus maksaa? Duodecim 2006; 122(10):1213–4
<https://www.duodecimlehti.fi/duo95744>

Pietinen P. Ravitsemus. Teoksessa Terveystieteiden tutkimuskeskuksen julkaisusarja 4/2007 ja ennaltaehkäisyn merkitys. [Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 4/2007](https://www.duodecimlehti.fi/duo95744)

Suomi J, Haario P, Asikainen A et al. Ruokajärjestelmän kansanterveydellisten vaikutusten kustannukset ja riskinarviointi. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 63/2019. <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/161912>

Vesikansa A, Mehtälä J, Mutanen K et al. Obesity and metabolic state are associated with increased healthcare resource use and costs: a Finnish population-based study. The European Journal of Health Economics 2022. DOI: [10.1007/s10198-022-01507-0](https://doi.org/10.1007/s10198-022-01507-0)

WHO. 2018. Saving lives, spending less. <https://apps.who.int/iris/handle/10665/272534>

Ravitsemushoidon kustannukset (Ravitsemushoito)

Alanne S, Siljamäki-Ojansuu U, Saarnio J. Vajaaravitsemuksen kustannukset. Suom Lääkl 2019; 74:1278–81. <http://jultika.oulu.fi/files/nbnfi-fe2020091869997.pdf>

Curtis L, Bernier P, Jeejeebhoy K. et al. Costs of hospital malnutrition. Clin Nutr 2017; 36:1391–6. DOI: [10.1016/j.clnu.2016.09.009](https://doi.org/10.1016/j.clnu.2016.09.009)

Drummond M, Sculpher M, Claxton K et al. Methods for the economic evaluation of health care programmes. Fourth edition. Oxford University Press, 2015.

Elia M, Zellipour L and Stratton R. To screen or not to screen for adult malnutrition. Clin Nutr 2005; 24:867–84. DOI: [10.1016/j.clnu.2005.03.004](https://doi.org/10.1016/j.clnu.2005.03.004)

Howatson A, Wall CR, Turner-Benny P. The contribution of dietitians to the primary health care workforce. J Prim Health Care 2015; 7:324–332. DOI: [10.1071/hc15324](https://doi.org/10.1071/hc15324)

Gastalver-Martín C, Alarcón-Payer C and León-Sanz M. Individualized measurement of disease-related malnutrition's costs. Clin Nutr 2015; 34:951–5. DOI: [10.1016/j.clnu.2014.10.005](https://doi.org/10.1016/j.clnu.2014.10.005)

Koski S, Kurkela O, Ilanne-Parikka P. ym. Jokainen sairaanhoidosta säästetty euro näkyy nelinkertaisesti menetettynä tuottavuutena. Diabetes lukuina 2018:1. https://www.diabetes.fi/files/9736/Diabetes_lukuina_2018_1_kustannustutkimus_A4.pdf

Kruizenga HM, Van Tulder MW, Seidell JC et al. Effectiveness and cost-effectiveness of early screening and treatment of malnourished patients. American Journal of Clinical Nutrition 2005; 82:1082–9. DOI: [10.1093/ajcn/82.5.1082](https://doi.org/10.1093/ajcn/82.5.1082)

Meijers JMM, Halfens RJG, Wilson L, Schols JMGA. Estimating the costs associated with malnutrition in Dutch nursing homes. Clin Nutr 2012; 31:65–8. DOI: [10.1016/j.clnu.2011.08.009](https://doi.org/10.1016/j.clnu.2011.08.009)

Mustonen, E. Telephone-based health coaching for chronic disease patients: evaluation of short- and long-term effectiveness of health benefits and costs. Kuopio: Itä-Suomen yliopisto, 2021. Publications of the University of Eastern Finland. Dissertations in Social Sciences and Business Studies; 240. <https://erepo.uef.fi/bitstream/handle/123456789/24150/16098306791827293307.pdf>

Mustonen E. Terveysvalmennus vaikuttaa myönteisesti tyypin 2 diabetesta ja sepelvaltimotautia sairastavien terveyteen ja elämänlaatuun, se tuo myös kustannussäästöä. 7.1.2021. Saatavilla <https://www.uef.fi/fi/artikkeli/terveysvalmennus-vaikuttaa-myonteisesti-tyypin-2-diabetesta-ja-sepelvaltimotautia-sairastavien>. Luettu 11.8.2022.

Norman K, Pichard C, Lochs H, Pirlich M. Prognostic implications of disease-related malnutrition. Clin Nutr 2008; 27:5–15. DOI: [10.1016/j.clnu.2007.10.007](https://doi.org/10.1016/j.clnu.2007.10.007)

Pedroni C, Castetbon K, Desbouys L et al. The Cost of Diets According to Nutritional Quality and Sociodemographic Characteristics: A Population-Based Assessment in Belgium. Journal of the Academy of Nutrition and Dietetics: November 2021; 121:2187–200. DOI: [10.1016/j.jand.2021.05.024](https://doi.org/10.1016/j.jand.2021.05.024)

Schuetz P, Fehr R, Baechli V et al. Individualised nutritional support in medical inpatients at nutritional risk: a randomised clinical trial. Lancet 2019; 393:2312–21. DOI: [10.1016/S0140-6736\(18\)32776-4](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(18)32776-4)

Schuetz P, Sulo S, Walzer S et al. Economic evaluation of individualized nutritional support in medical inpatients: Secondary analysis of the EFFORT trial. Clin Nutr 2020; 39(11):3361–3368. DOI: [10.1016/j.clnu.2020.02.023](https://doi.org/10.1016/j.clnu.2020.02.023)

Schuetz P, Sulo S, Walzer S et al. Cost savings associated with nutritional support in medical inpatients: an economic model based on data from a systematic review of randomised trials. *BMJ Open*. 2021; 11:e046402. DOI: [10.1136/bmjopen-2020-046402](https://doi.org/10.1136/bmjopen-2020-046402)

Sikand G, Cole RE, Handu D et al. Clinical and cost benefits of medical nutrition therapy by registered dietitian nutritionists for management of dyslipidemia: A systematic review and meta-analysis. *J Clin Lipidol*. 2018; 12(5):1113–1122. DOI: [10.1016/j.jacl.2018.06.016](https://doi.org/10.1016/j.jacl.2018.06.016)

Simmons SF, Keeler E, An R et al. Cost-Effectiveness of Nutrition Intervention in Long-Term Care. *J Am Geriatr Soc*. 2015; 63:2308–16. DOI: [10.1111/jgs.13709](https://doi.org/10.1111/jgs.13709)

Sintonen H, Pekurinen M. *Terveystaloustiede*. WSOY, Helsinki. 2006

3 RAVITSEMUSHOITOPROSESSI

Vajaaravitsemusriski

Huysentruyt K, Alliet P, Muyschont L et al. The STRONG(kids) nutritional screening tool in hospitalized children: a validation study. *Nutrition* 2013; 29:1356–61. DOI: [10.1016/j.nut.2013.05.008](https://doi.org/10.1016/j.nut.2013.05.008)

Kondrup J, Allison SP, Elia M et al. ESPEN guidelines for nutrition screening 2002. *Clin Nutr* 2003; 22:415–21. DOI: [10.1016/s0261-5614\(03\)00098-0](https://doi.org/10.1016/s0261-5614(03)00098-0)

Kondrup J, Johansen N, Plum LM et al. Incidence of nutritional risk and causes of inadequate nutritional care in hospitals. *Clin Nutr* 2002; 21:461–68. DOI: [10.1054/clnu.2002.0585](https://doi.org/10.1054/clnu.2002.0585)

Saari A, Sankilampi U, Hannila M ym. New Finnish growth references for children and adolescents aged 0 to 20 years: length/height-for-age, weight-for-length/height and body mass index-for-age. *Ann Med*. 2011; 43(3):235–248. DOI: [10.3109/07853890.2010.515603](https://doi.org/10.3109/07853890.2010.515603)

Sorva R, Lankinen S, Tolppanen EM and Perheentupa J. Variation of growth in height and weight of children. II. After infancy. *Acta Paediatr Scand*. 1990; 79:498–506. DOI: [10.1111/j.1651-2227.1990.tb11503.x](https://doi.org/10.1111/j.1651-2227.1990.tb11503.x)

Sorva R, Tolppanen EM, Perheentupa J. Variation of growth in length and weight of children. I. Years 1 and 2. *Acta Paediatr Scand*. 1990; 79:490–497. DOI: [10.1111/j.1651-2227.1990.tb11502.x](https://doi.org/10.1111/j.1651-2227.1990.tb11502.x)

Tuokkola J, Hilpi J, Kolho KL ym. Nutritional risk screening - a cross-sectional study in a tertiary pediatric hospital. *J Health Popul Nutr* 2019; 38:8. DOI: [10.1186/s41043-019-0166-4](https://doi.org/10.1186/s41043-019-0166-4)

Volkert D, Beck AM, Cederholm T et al. ESPEN practical guideline: Clinical nutrition and hydration in geriatrics. *Clin Nutr* 2022;41:958-89. DOI: [10.1016/j.clnu.2022.01.024](https://doi.org/10.1016/j.clnu.2022.01.024)

Ravitsemustilan arviointi (painottuen aikuisiin)

Arends J, Bachmann P, Baracos V et al. ESPEN guidelines on nutrition in cancer patients. *Clin Nutr* 2017; 36: 11–48. DOI: [10.1016/j.clnu.2016.07.015](https://doi.org/10.1016/j.clnu.2016.07.015)

Barazzoni R, Jensen GL, Correia MITD et al. Guidance for assessment of the muscle mass phenotypic criterion for the Global Leadership Initiative on Malnutrition (GLIM) diagnosis of malnutrition. *Clin Nutr* 2022; 41:1425-33. DOI: [10.1016/j.clnu.2022.02.001](https://doi.org/10.1016/j.clnu.2022.02.001)

- Cederholm T, Jensen GL, Correia MITD et al. GLIM criteria for the diagnosis of malnutrition – A consensus report from the global clinical nutrition community. *Journal of Cachexia, Sarcopenia and Muscle* 2019; 10:207–17. DOI: [10.1002/jcsm.12383](https://doi.org/10.1002/jcsm.12383)
- Cederholm T, Jensen GL, Correia MITD et al. GLIM criteria for the diagnosis of malnutrition – A consensus report from the global clinical nutrition community. *Clin Nutr* 2019; 38:1–9. DOI: [10.1016/j.clnu.2018.08.002](https://doi.org/10.1016/j.clnu.2018.08.002)
- Detsky A, McLaughlin J, Baker J et al. What is subjective global assessment of nutritional status? *JPEN* 1987; 11:8–13. DOI: [10.1177/014860718701100108](https://doi.org/10.1177/014860718701100108)
- Jensen G, Cederholm T, Correia MITD, et al. GLIM Criteria for the Diagnosis of Malnutrition: A Consensus Report From the Global Clinical Nutrition Community. *JPEN* 2019; 43:32–40. DOI: [10.1002/jpen.1440](https://doi.org/10.1002/jpen.1440)
- Jensen GL, Mirtallo J, Compher C et al. Adult starvation and disease-related malnutrition: a proposal for etiology-based diagnosis in the clinical practice setting from the International Consensus Guideline Committee. *JPEN* 2010; 34:156–159. DOI: [10.1177/0148607110361910](https://doi.org/10.1177/0148607110361910)
- Jensen GL, Mirtallo J, Compher C et al. Adult starvation and disease-related malnutrition: a proposal for etiology-based diagnosis in the clinical practice setting from the International Consensus Guideline Committee. *Clin Nutr* 2010; 29:151–3. DOI: [10.1016/j.clnu.2009.11.010](https://doi.org/10.1016/j.clnu.2009.11.010)
- Jääntti M. Aikuispotilaan vajaaravitsemusriskin seulonta ja ravitsemustilan arviointi. *Suom Lääkl* 2019; 74: 1257–62. <https://docplayer.fi/186328637-Aikuispotilaan-vajaaravitsemusriskin-seulonta-ja-ravitsemustilan-arviointi.html>
- Kondrup J, Bak L, Hansen BS et al. Outcome from nutritional support using hospital food. *Nutrition* 1998; 14:319–21. DOI: [10.1016/s0899-9007\(97\)00481-4](https://doi.org/10.1016/s0899-9007(97)00481-4)
- Kondrup J, Johansen N, Plum LM, et al. Incidence of nutritional risk and causes of inadequate nutritional care in hospitals. *Clin Nutr* 2002; 21:461–68. DOI: [10.1054/clnu.2002.0585](https://doi.org/10.1054/clnu.2002.0585)
- Nuotio M, Hartikainen S ja Nykänen I. Vanhuksen vajaaravitsemuksen arviointi, ehkäisy ja hoito. *Suom Lääkl* 2019; 20:1268–74. https://wiivi.uef.fi/crisyp/disp/ /fi/cr_redir_all/fet/fet/sea?direction=2&id=63175994
- Ottery FD. Definition of standardized nutritional assessment and interventional pathway in oncology. *Nutrition* 1996; 12:15–9. DOI: [10.1016/0899-9007\(96\)90011-8](https://doi.org/10.1016/0899-9007(96)90011-8)
- Schwab U, Helminen H, Jyväkorpi S ym. Ehkäise, tunnista ja hoida ikääntyneen vajaaravitsemus – toimi heti. *Suom Lääkl* 2022;77:e32301. https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/347749/SLL32_2022_1267.pdf?sequence=1
- Tuokkola J ja Merras-Salmio L. Lapsen vajaaravitsemus *Suom Lääkl* 2019; 74:1263–1267. https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/315616/SLL202019_1263.pdf?sequence=1

Ravinnon ja nesteen tarpeen arviointi

- Becker P, Niemi Carney L, Corkins MR et al. Consensus statement of the Academy of Nutrition and Dietetics/American Society for Parenteral and Enteral Nutrition: indicators recommended for the identification and documentation of pediatric malnutrition (undernutrition). *Nutr Clin Pract*. 2015 Feb; 30(1): 147–61. DOI: [10.1177/0884533614557642](https://doi.org/10.1177/0884533614557642)
- Berger MM, Shenkin A, Schweinlin A et al. ESPEN Micronutrient Guideline. *Clin Nutr* 2022; 41(6): 1357–1424. DOI: [10.1016/j.clnu.2022.02.015](https://doi.org/10.1016/j.clnu.2022.02.015)

Boullata J, Williams J, Cottrell F et al. Accurate Determination of Energy Needs in Hospitalized Patients. J Am Diet Assoc 2007; 107: 393–401. DOI: [10.1016/j.jada.2006.12.014](https://doi.org/10.1016/j.jada.2006.12.014)

Choban P, Dickerson R, Malone A et al. A.S.P.E.N. Clinical Guidelines: Nutrition Support of Hospitalized Patients with Obesity. J Parenter Enteral Nutr 2013; 37:714–744. DOI: [10.1177/0148607113499374](https://doi.org/10.1177/0148607113499374)

Compher C, Bingham AL, McCall M et al. Guidelines for the provision of nutritional support therapy in the adult critically ill patient: The American Society for Parenteral and Enteral Nutrition. J Parenter Enteral Nutr 2022; 46(1):12–41. DOI: [10.1002/jpen.2267](https://doi.org/10.1002/jpen.2267)

McClave SA, Taylor BE, Martindale RG S et al. Guidelines for the Provision and Assessment of Nutrition Support Therapy in the Adult Critically Ill Patient: Society of Critical Care Medicine (SCCM) and American Society for Parenteral and Enteral Nutrition (A.S.P.E.N.). J Parenter Enteral Nutr 2016; 40:159–211. DOI: [10.1177/0148607115621863](https://doi.org/10.1177/0148607115621863)

Singer P, Reintam Blaser A, Berger MM et al. ESPEN guideline on clinical nutrition in the intensive care unit. Clin Nutr 2019; 38:48–79. DOI: [10.1016/j.clnu.2018.08.037](https://doi.org/10.1016/j.clnu.2018.08.037)

Sobotka L (ed.). Basics in Clinical Nutrition. Publishing House Galén, 2019. ESPEN. <https://www.espen.org/files/Basics-in-Clinical-Nutrition-5.pdf>

VRN ja THL. 2020. [Vireyttä seniorivuosiin – ikääntyneiden ruokasuositus 2020](#)

VRN. 2014. [Terveyttä ruoasta – suomalaiset ravitsemussuositukset](#)

Ravitsemushoidon suunnittelu

Cederholm T, Barazzoni R, Austin P et al. ESPEN guidelines on definitions and terminology of clinical nutrition. Clin Nutr 2017; 36:149–64. DOI: [10.1016/j.clnu.2016.09.004](https://doi.org/10.1016/j.clnu.2016.09.004)

Thibault R, Abbasoglu O, Ioannou E et al. ESPEN guideline on hospital nutrition. Clin Nutr 2021; 40(12): 5684–5709. DOI: [10.1016/j.clnu.2021.09.039](https://doi.org/10.1016/j.clnu.2021.09.039)

BMI-taulukossa:

Lihavuus (lapset, nuoret ja aikuiset). Käypä hoito -suositus. Suomalaisen Lääkäriseuran Duodecimin, Suomen Lihavuustutkijat ry:n ja Suomen Lastenlääkäriyhdistys ry:n asettama työryhmä. Helsinki: Suomalainen Lääkäriseura Duodecim, 2021 (viitattu 9.2.2022). Saatavilla internetissä: www.kaypahoito.fi.

VRN ja THL. 2020. [Vireyttä seniorivuosiin – ikääntyneiden ruokasuositus](#)

Ravitsemushoidon toteutus, toteuttajat ja kehittäminen

HaiPro – HaiPro – Terveystieteiden tutkimuskeskuksen raportointijärjestelmä <https://awanic.fi/haipro/>

Ravitsemusohjaus osana ravitsemushoitoa

Howatson A, Wall CR, Turner-Benny P. The contribution of dietitians to the primary health care workforce. Review J Prim Health Care 2015; 7(4):324–32. DOI: [10.1071/hc15324](https://doi.org/10.1071/hc15324)

Laki sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämisestä 29.6.2021/612 <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2021/20210612>

Lindström J, Aittola K, Pölonen A et al. Formation and Validation of the Healthy Diet Index (HDI) for Evaluation of Diet Quality in Healthcare. *Int. J. Environ. Res. Public Health* 2021;18(5):2362
<https://doi.org/10.3390/ijerph18052362>

Mitchell JL, Ball LE, Ross LJ et al. Effectiveness of Dietetic Consultations in Primary Health Care: A Systematic Review of Randomized Controlled Trials. *J Acad Nutr Diet* 2017; 117:1941–1962.
DOI: [10.1016/j.jand.2017.06.364](https://doi.org/10.1016/j.jand.2017.06.364)

Ross LJ, Barnes KA, Ball LE et al. Effectiveness of dietetic consultation for lowering blood lipid levels in the management of cardiovascular disease risk: A systematic review and meta-analysis of randomised controlled trials. *Nutr Diet* 2019; 76:199–210. DOI: [10.1111/1747-0080.12509](https://doi.org/10.1111/1747-0080.12509)

Schuetz P, Fehr R, Baechli V et al. Individualised nutritional support in medical inpatients at nutritional risk: a randomised clinical trial. *Lancet* 2019; 393:2312–2321.
DOI: [10.1016/S0140-6736\(18\)32776-4](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(18)32776-4)

Sikand G, Cole RE, Handu D et al. Clinical and cost benefits of medical nutrition therapy by registered dietitian nutritionists for management of dyslipidemia: A systematic review and meta-analysis. *J Clin Lipidol.* 2018; 12(5):1113–1122. DOI: [10.1016/j.jacl.2018.06.016](https://doi.org/10.1016/j.jacl.2018.06.016)

STM. 2020. Terveystuon palveluvalikoimaneuvoston suositus: Elintapamuutosta tukevat tekijät elintapaohjauksen ja omahoidon tuen menetelmissä epäterveellisen ravitsemuksen ja vähäisen liikunnan aiheuttaman sairastumisriskin pienentämiseksi.
<https://palveluvalikoima.fi/Elintapaohjaus%20ravitsemus%20ja%20liikunta>

Suhonen, Aittola K, Nuutinen ja Viitasalo. Hyvät ravitsemuskäytännöt – Ravitsemusterapeutit ja ravitsemusasiantuntijat osana terveyden edistämistä ja ravitsemushoitoa. Ravitsemusterapeuttien yhdistys ry 2020. [versio-2-lokakuu-hyvAt-ravitsemuskAytAnnOt-rty-2020.pdf](https://www.ravitsemusterapeutit.fi/versio-2-lokakuu-hyvAt-ravitsemuskAytAnnOt-rty-2020.pdf)

Terveystuonlaki 1326/2010 <https://finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2010/20101326>

VRN. Ravitsemusterveyden edistäminen -verkkoaineisto:
<https://www.ruokavirasto.fi/teemat/terveytta-edistava-ruokavalio/ravitsemuksella-hyvinvointia/ravitsemusterveyden-edistaminen/>

Ravitsemushoidon seuranta ja kirjaaminen

Lindström J, Aittola K, Pölonen A et al. Formation and Validation of the Healthy Diet Index (HDI) for Evaluation of Diet Quality in Health Care. *Int J Environmen Res Publ Health* 2021; 18:2362.
DOI: [10.3390/ijerph18052362](https://doi.org/10.3390/ijerph18052362)

Röytiö H, Jaakkola J, Hoppu U et al. Development and evaluation of a stand-alone index for the assessment of small children's diet quality. *Public Health Nutr.* 2015;18(11): 1941-9.
DOI: [10.1017/S1368980014002535](https://doi.org/10.1017/S1368980014002535)

Socialstyrelsen. Att förebygga och behandla undernäring i hälso- och sjukvård och socialtjänst. Socialstyrelsen 2020. Artikelnummer 2020-4-6716.
<https://www.socialstyrelsen.se/globalassets/sharepoint-dokument/artikelkatalog/kunskapsstod/2020-4-6716.pdf>

THL. Tiedonhallinta sosiaali- ja terveysalalla. Kirjaaminen.
<https://thl.fi/fi/web/tiedonhallinta-sosiaali-ja-terveysalalla/kirjaaminen>

Wierdsma N, Kruizenga H and Stratton R. Dietetic Pocket Guide adults. VU University Press. The Netherlands 2017.

4 RUOKAILU OSASTOLLA JA SUUN TERVEYS

Tulokeskustelu

VRN ja THL. 2020. [Vireyttä seniorivuosiin – ikääntyneiden ruokasuositus](#)

Toiminta osastolla

Dijxhoorn DN, Ijmker-Hemink VE, Wanten GJA, van den Berg MGA. Strategies to increase protein intake at mealtimes through a novel high-frequency food service in hospitalized patients.

Eur J Clin Nutr 2018; 73: 910–6. DOI: [10.1038/s41430-018-0288-6](https://doi.org/10.1038/s41430-018-0288-6)

Pullen K, Collins R, Stone T et al. Are energy and protein requirements met in hospital?

J Hum Nutr Diet. 2017; 31:178–87. DOI: [10.1111/jhn.12485](https://doi.org/10.1111/jhn.12485)

Thibault R, Abbasoglu O, Ioannou E et al. ESPEN guideline on hospital food. Clin Nutr 2021; 40(12): 5684–5709. <https://doi.org/10.1016/j.clnu.2021.09.039>

Thomas B, Bishop J (edit). Manual of dietetic practice. The British Dietetic Association. Blackwell Publishing, 4. painos 2007.

VRN ja THL. 2020. [Vireyttä seniorivuosiin – ikääntyneiden ruokasuositus](#)

Suun terveyden huomioiminen ravitsemushoidossa

VRN:n D-vitamiininsaanti- ja D-vitamiinivalmisteiden käyttösuositukset:

<https://www.ruokavirasto.fi/teemat/terveytta-edistava-ruokavalio/ravintoaineet/d-vitamiini/>

Hausen H. Suu- ja hammassairauksien ehkäisy. Kirjassa Mutanen M, Niinikoski H, Schwab U, Uusitupa M (toim.). Ravitsemustiede [online]. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim, 2021 (viitattu 12.5.2022).

Saatavilla Internetissä (vaatii käyttäjätunnuksen): www.oppiportti.fi/op/rvt00309

Karies (hallinta). Käypä hoito -suositus. Suomalaisen Lääkäriseuran Duodecimin ja Suomen Hammaslääkäriseura Apollonia ry:n asettama työryhmä. Helsinki: Suomalainen Lääkäriseura Duodecim, 2014. www.kaypahoito.fi

Kuiva suu: <https://www.terveyskirjasto.fi/dlk00896> ja

<https://www.hammaslaakariliitto.fi/fi/suunterveys/suun-sairaudet-ja-tapaturmat/hampaiden-ja-suun-sairaudet/kuiva-suu#.XZb3yGZS-Uk>

Parodontiitti. Käypä hoito -suositus. Suomalaisen Lääkäriseuran Duodecimin ja Suomen Hammaslääkäriseura Apollonia ry:n asettama työryhmä. Helsinki: Suomalainen Lääkäriseura Duodecim, 2016.

Suomen Hammaslääkäriliitto. Saatavilla internetissä: www.kaypahoito.fi

Ravinto ja suun terveys: <https://www.hammaslaakariliitto.fi/fi/suunterveys/yleistietoa-suunterveydesta/ravinto-ja-suunterveys/terveelliset-ruokatottumukset#.XfZA2m5UJjs>

VRN ja THL. 2020. [Vireyttä seniorivuosiin – ikääntyneiden ruokasuositus](#)

5 TERVEYTTÄ JA KESTÄVYYTTÄ EDISTÄVÄ RUOKAILU JA RUOKAPALVELUT

Vegaaniruokavalio

Erkkola M-L, Korkalo L, Freese R ym. Lapsuusiän vegaaniruokavalion pitkäaikaisvaikutuksia ei tunneta. Duodecim 2018; 134(13):1361–8. <https://www.duodecimlehti.fi/duo14405>

Iguacel I, Miguel-Berges ML, Gómez-Bruton A et al. Veganism, vegetarianism, bone mineral density, and fracture risk: a systematic review and meta-analysis Nutr Rev 2019;1; 77(1):1–18. DOI: [10.1093/nutrit/nuy045](https://doi.org/10.1093/nutrit/nuy045)

Neufingerl N, Eilander A. Nutrient Intake and Status in Adults Consuming Plant-Based Diets Compared to Meat-Eaters: A Systematic Review. Nutrients 2021;23; 14(1):29. DOI: [10.3390/nu14010029](https://doi.org/10.3390/nu14010029)

Ruokavirasto. Elintarvikkeiden turvallisen käytön ohjeet. www.ruokavirasto.fi/turvallisenkaytonohjeet

Ruokavirasto. Eläinperäiset lisäaineet. <https://www.ruokavirasto.fi/yritykset/elintarvikeala/valmistus/yhteiset-koostumusvaatimukset/elintarvikeparanteet/lisaaineet/elainperaiset-valmistus--ja-lisaaineet/elainperaisia-lisaaineita/>

Sutter DO, Bender N. Nutrient status and growth in vegan children. Nutr Res 2021 Jul; 91:13–25. DOI: [10.1016/j.nutres.2021.04.005](https://doi.org/10.1016/j.nutres.2021.04.005)

Thibault R, Abbasoglu O, Ioannou E et al. ESPEN guideline on hospital nutrition. Clin Nutr 2021; 40:5684–5709. DOI: [10.1016/j.clnu.2021.09.039](https://doi.org/10.1016/j.clnu.2021.09.039)

VRN. 2014. [Terveyttä ruoasta – suomalaiset ravitsemussuositukset](https://www.ruokavirasto.fi/terveys/terveys-suomalaiset-ravitsemussuositukset)

VRN ja THL. 2019. [Syödään yhdessä -ruokasuosituksen lapsiperheille](https://www.ruokavirasto.fi/terveys/terveys-suomalaiset-ravitsemussuositukset)

VRN:n D-vitamiininsaanti- ja D-vitamiinivalmisteiden käyttösuositukset: <https://www.ruokavirasto.fi/teemat/terveytta-edistava-ruokavalio/ravintoaineet/d-vitamiini/>

Monikulttuurisuus

Adebayo FA. 2019. Insights into food consumption, vitamin D status, and associated factors among adult immigrant populations in Finland: findings from population-based and intervention studies. Väitöskirja. Helsingin yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-5409-5>

Castaneda AE, Rask S, Koponen P ym. Raportti 61/2012. Maahanmuuttajien terveys ja hyvinvointi. Tutkimus venäläis-, somalialais- ja kurditaustaisista Suomessa https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/90907/THL_RAP2012_061_verkko.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Valtion ravitsemusneuvottelukunta. D-vitamiinin saantisuositukset ja suositukset D-vitamiinilisien käytöstä eri ikäryhmillä. <https://www.ruokavirasto.fi/elintarvikkeet/terveytta-edistava-ruokavalio/ravitsemus--ja-ruokasuositukset/erityisohjeet-ja-rajoitukset/>

6 RUOAN RAKENEMUUTOKSET

Rakennemuutetut ruokavaliot

Burgos R, Bretón I, Cereda E et al. ESPEN guideline clinical nutrition in neurology. *Clinical Nutrition* 2018; 37:354–396. DOI: [10.1016/j.clnu.2017.09.003](https://doi.org/10.1016/j.clnu.2017.09.003)

Hoitotyön tutkimussäätiö. HOCUS-hoitosuositus. 2021. Aivoverenkiertohäiriöpotilaan nielemisen seulonta akuuttivaiheessa – hoitosuositus sairaanhoitajille
<https://www.hotus.fi/wp-content/uploads/2021/12/avh-hoitosuositus.pdf>

Järvenpää P, Jonna Kuuskoski J, Pietarinen P et al. Finnish Version of the Eating Assessment Tool (F-EAT-10): A Valid and Reliable Patient-reported Outcome Measure for Dysphagia Evaluation. *Dysphagia* 2021 (Sep). <https://doi.org/10.1007/s00455-021-10362-9>

The International Dysphagia Diet Standardisation Initiative (IDDSI). The IDDSI Framework
<https://iddsi.org/Framework>

VRN ja THL. 2020. Vireyttä seniorivuosiin – ikääntyneiden ruokasuositus.
<https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-472-1>

7 RAVINNONSAANNIN TEHOSTAMINEN

Tehostettu ruokavalio

Kempainen T. 2021. Energian ja ravintoaineiden tarpeen sekä ravitsemustilan arviointi ja ravitsemushoito potilaalla, jolla on krooninen alaraajahaava. Käypä hoito -suosituksessa: Krooninen alaraajahaava. Suomalaisen Lääkäriseuran Duodecimin ja Suomen Ihotautilääkäri-yhdistyksen asettama työryhmä. Helsinki: Suomalainen Lääkäriseura Duodecim, 2021 (viitattu 26.01.2023). Saatavilla internetissä: www.kaypahoito.fi

Terveyskylä. Ravitsemus riittäväksi – opas vajaaravitsemuksen ehkäisyyn
<https://www.terveyskyla.fi/kuntoutumistalo/kuntoutujalle/ravitsemus/ravitsemus-riitt%C3%A4v%C3%A4ksi-opas-vajaaravitsemuksen-ehk%C3%A4isyyn>

Runsasproteiininen ruokavalio

Elintarvikkeiden koostumustiedot: THL. Fineli-koostumustietokanta. <https://fineli.fi/fineli/fi/index> sekä pakkausmerkinnät ja kaupan/valmistajan tuotteista antamat tiedot verkkosivuilla.

Kempainen T. 2021. Energian ja ravintoaineiden tarpeen sekä ravitsemustilan arviointi ja ravitsemushoito potilaalla, jolla on krooninen alaraajahaava. Käypä hoito -suosituksessa: Krooninen alaraajahaava. Suomalaisen Lääkäriseuran Duodecimin ja Suomen Ihotautilääkäri-yhdistyksen asettama työryhmä. Helsinki: Suomalainen Lääkäriseura Duodecim, 2021 (viitattu 26.01.2023). Saatavilla internetissä: www.kaypahoito.fi

VRN ja THL. 2020. [Vireyttä seniorivuosiin – ikääntyneiden ruokasuositus](https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-472-1)

Kliiniset ravintovalmisteet

Boullata JI, Carrera AL, Harvey L et al. ASPEN Safe Practices for Enteral Nutrition Therapy. JPEN 2017; 41:15–103. DOI: [10.1177/0148607116673053](https://doi.org/10.1177/0148607116673053)

Malone A, Carney LN, Carrera AL, Mays A (ed.). ASPEN Enteral Nutrition Handbook. 2nd ed. Silver Spring, MD: American Society for Parenteral and Enteral Nutrition; 2019. [https://www.nutritioncare.org/Publications/Enteral Nutrition Handbook, Second Edition/](https://www.nutritioncare.org/Publications/Enteral_Nutrition_Handbook_Second_Edition/)

Parenteraalinen eli suonensisäinen ravitseminen

Ayers P, Bobo ES, Hurt RT et al (ed.). [ASPEN Parenteral Nutrition Handbook](#), Third Edition. Silver Spring, MD: American Society for Parenteral and Enteral Nutrition; 2020.

Hoppu S, Ahonen T ja Kuitunen A. Parenteraalinen ravitseminen vuodeosastoilla. Suom Lääkl 2013; 68:1097–1101. <https://docplayer.fi/1994227-Parenteraalinen-ravitseminen-vuodeosastolla.html>

Worthington P, Balint J, Bechtold M et al. When is Parenteral Nutrition Appropriate? JPEN 2017; 41:324–377. DOI: [10.1177/0148607117695251](https://doi.org/10.1177/0148607117695251)

Refeeding-oireyhtymä

da Silva JSV, Seres D, Sabino KJ et al. ASPEN Consensus recommendations for refeeding syndrome. Nutr Clin Pract 2020; 35:178–195. DOI: [10.1002/ncp.10474](https://doi.org/10.1002/ncp.10474)

Friedli N, Stanga Z, Culkin A et al. Management and prevention of refeeding syndrome in medical inpatients: An evidence-based and consensus-supported algorithm. Nutrition 2018; 47:13–20. DOI: [10.1016/j.nut.2017.09.007](https://doi.org/10.1016/j.nut.2017.09.007)

Mutanen M, Niinikoski H, Schwab U, Uusitupa M (toim.). Ravitsemustiede [online]. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim, 2021 (viitattu 13.1.2021). Saatavilla Internetissä (vaatii käyttäjätunnuksen): www.oppiportti.fi/op/rvt00309

Sobotka L (ed.). Basics in Clinical Nutrition, 5th edition, s. 387–388. ESPEN 2019. <https://www.espen.org/files/Basics-in-Clinical-Nutrition-5.pdf>

8 RAVITSEMUSHOITO ERI SAIRAUKSISSA JA ERITYISTILANTEISSA

Ruoka-allergiat

Kolho K-L ja Pitkäranta A: Nuoren potilaan turvonnut huuli ja suun mukulakivimäinen tulehdusmuutos – syynä orofasiaalinen granulomatoosi. Lääketieteellinen Aikakauskirja Duodecim 2010; 126(21): 2518–23. <https://www.duodecimlehti.fi/duo99164>

Lasten ruoka-allergiat. Käypä hoito -suositus. Suomalaisen Lääkäriseuran Duodecimin ja Suomen Lastenlääkäriyhdistys ry:n asettama työryhmä. Saatavilla Internetissä: www.kaypahoito.fi

Ruokavirasto. Pakkausmerkinnät. <https://www.ruokavirasto.fi/yritykset/elintarvikeala/valmistus/elintarvikkeista-annettavat-tiedot/pakkausmerkinnat/>

VRN ja THL. 2019. Syödään yhdessä – ruokasuositukset lapsiperheille.
<https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-254-3>

Lisätietoa: Erimenu-palvelu <https://www.erimenu.fi/>

Keliakia

Alakoski A, Hervonen K, Mansikka E et al. The Long-Term Safety and Quality of Life Effects of Oats in Dermatitis Herpetiformis. *Nutrients*. 2020 Apr 11; 12(4):1060.

DOI: [10.3390/nu12041060](https://doi.org/10.3390/nu12041060)

Arkkila P, Saarnio J ja Schwab U. Ravitsemus ja maha-suolikanavan sairaudet. Kirjassa: Mutanen M, Niinikoski H, Schwab U, Uusitupa M (toim.). Ravitsemustiede. Kustannus Oy Duodecim, Helsinki 2021, ss. 476–478.

Käypä hoito -suositus. Keliakia. Suomalaisen Lääkäriseuran Duodecimin ja Suomen Gastroenterologia-yhdistys ry:n asettama työryhmä. Helsinki: Suomalainen Lääkäriseura Duodecim, 2018 (viitattu 21.6.2021). Saatavilla internetissä: www.kaypahoito.fi

Lionetti E, Gatti S, Galeazzi T et al. Safety of Oats in Children with Celiac Disease: A Double-Blind, Randomized, Placebo-Controlled Trial. *J Pediatr*. 2018; 194:116–122.e2.

DOI: [10.1016/j.jpeds.2017.10.062](https://doi.org/10.1016/j.jpeds.2017.10.062)

Peräaho M, Kaukinen K, Paasikivi K et al. Wheat-starch-based gluten-free products in the treatment of newly detected coeliac disease: prospective and randomized study. *Aliment Pharmacol Ther*. 2003; 17:587–94. doi.org/10.1046/j.1365-2036.2003.01425.x

Pinto-Sánchez MI, Causada-Calo N, Bercik P et al. Safety of Adding Oats to a Gluten-Free Diet for Patients With Celiac Disease: Systematic Review and Meta-analysis of Clinical and Observational Studies. *Gastroenterology* 2017; 153:395–409.e3. DOI: [10.1053/j.gastro.2017.04.009](https://doi.org/10.1053/j.gastro.2017.04.009)

Ruokavirasto. Ristikontaminaatio.

<https://www.ruokavirasto.fi/elintarvikkeet/elintarvikeala/hygieeninen-toiminta/ristikontaminaatio/>

Ärtyvän suolen oireyhtymä

Arkkila P, Saarnio J ja Schwab U. Ärtyvän suolen oireyhtymä. Kirjassa: Mutanen M, Niinikoski H, Schwab U, Uusitupa M (toim.). Ravitsemustiede. Kustannus Oy Duodecim 2021

Halmos E, Gibson P. Controversies and reality of the FODMAP diet for patients with irritable bowel syndrome. *Journal of Gastroenterology and Hepatology* 2019; 34:1134–1142.

DOI: [10.1111/jgh.14650](https://doi.org/10.1111/jgh.14650)

Hillilä M. Ärtyvän suolen oireyhtymän hoito. Kirjassa: Färkkilä M, Isoniemi H, Heikkinen M, Puolakkainen P (toim.). Gastroenterologia ja hepatologia. Kustannus Oy Duodecim 2018.

McKenzie Y A, Bowyer R K, Leach H et al. British Dietetic Association systematic review and evidence-based practice guidelines for the dietary management of irritable bowel syndrome in adults (2016 update). *Journal of Human Nutrition and Dietetics*, 2016; 29:549–575. DOI: [10.1111/jhn.12386](https://doi.org/10.1111/jhn.12386)

Peräaho M, Kaukinen K, Mustalahti K, et al. Effect of an oats-containing gluten-free diet on symptoms and quality of life in coeliac disease. A randomized study. *Scand. J. Gastroenterol*. 2004; 39:27–31.

DOI: [10.1080/00365520310007783](https://doi.org/10.1080/00365520310007783)

Whelan K, Martin L D, Staudacher H M, Lomer M C E. The low FODMAP diet in the management of irritable bowel syndrome: an evidence-based review of FODMAP restriction, reintroduction and personalisation in clinical practice. *Journal of human nutrition and dietetics*, 2018; 31(2):239–255. DOI: [10.1111/jhn.12530](https://doi.org/10.1111/jhn.12530)

Tulehdukselliset suolistosairaudet

Adamina M, Gerasimidis K, Sigall-Boneh R et al. Perioperative Dietary Therapy in Inflammatory Bowel Disease. *Journal of Crohn's and Colitis*. 2020; 431–444. DOI: [10.1093/ecco-icc/ijz160](https://doi.org/10.1093/ecco-icc/ijz160)

Bischoff S, Barazzoni R, Busetto L et al. European guideline on obesity care in patients with gastrointestinal and liver disease – Joint ESPEN/UEG guideline. *United European Gastroenterol J* 2022; 10:665–722. DOI: [10.1002/ueg2.12280](https://doi.org/10.1002/ueg2.12280)

Bischoff SC, Escher J, Hébuterne X et al. ESPEN practical guideline: Clinical nutrition in inflammatory bowel disease. *Clin Nutr* 2020; 39:632–653. DOI: [10.1016/j.clnu.2019.11.002](https://doi.org/10.1016/j.clnu.2019.11.002)

Forbes A, Escher J, Hébuterne X et al. ESPEN guideline: Clinical nutrition in inflammatory bowel disease. *Clin Nutr* 2017; 36:321–347. DOI: [10.1016/j.clnu.2016.12.027](https://doi.org/10.1016/j.clnu.2016.12.027)

Gastroenterologia ja hepatologia. Toim. Färkkilä M, Heikkinen M, Isoniemi H ja Puolakkainen P. *Duodecim* 2018.

Grammatikopoulou MG, Goulis DG, Gkiouras K et al. Low FODMAP Diet for Functional Gastrointestinal Symptoms in Quiescent Inflammatory Bowel Disease: A Systematic Review of Randomized Controlled Trials. *Nutrients* 2020; 12:36–48. DOI: [10.3390/nu12123648](https://doi.org/10.3390/nu12123648)

Miele E, Shamir R, Aloï M et al. Nutrition in Pediatric Inflammatory Bowel Disease: A Position Paper on Behalf of the Porto Inflammatory Bowel Disease Group of the European Society of Pediatric Gastroenterology, Hepatology and Nutrition. *JPGN* 2018; 66:687–708. DOI: [10.1097/MPG.0000000000001896](https://doi.org/10.1097/MPG.0000000000001896)

Van Rheenen PF, Aloï M, Assa A et al. ECCO Guideline/Consensus Paper. The Medical Management of Paediatric Crohn's Disease: an ECCO-ESPGHAN Guideline Update. *Journal of Crohn's and Colitis* 2021; 171–194. DOI: [10.1093/ecco-icc/ijaa161](https://doi.org/10.1093/ecco-icc/ijaa161)

Gastropareesi

Camilleri M, Parkman HP, Shafi MA et al. Clinical guideline: Management of gastroparesis. *American College of Gastroenterology. Am J Gastroenterol*. 2013; 108(1):18–37. DOI: [10.1038/ajg.2012.373](https://doi.org/10.1038/ajg.2012.373)

Eseonu D, Su T, Lee K et al. Dietary Interventions for Gastroparesis: A Systematic Review. *Adv Nutr* 2022; 13(5):1715–24. DOI: [10.1093/advances/nmac037](https://doi.org/10.1093/advances/nmac037)

Myint AS, Rieders B, Tashkandi M et al. Current and Emerging Therapeutic Options for Gastroparesis. *Gastroenterol Hepatol (N Y)*. 2018; 14(11):639–645. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC6284339/>

Nutrition Care Manual. Gastroparesis Nutrition Therapy. 2018. www.nutritioncaremanual.org

Punkkinen J, Koskenpato J. Mahan motorisen toiminnan häiriöt. Kirjassa Färkkilä M, Heikkinen M, Isoniemi Puolakkainen P ja H (toim.). *Gastroenterologia ja hepatologia. Duodecim* 2018.

Neurologiset sairaudet

Aivoinfarkti ja TIA. Käypä hoito -suositus. Suomalaisen Lääkäriseuran Duodecimin ja Suomen Neurologinen yhdistys ry:n asettama työryhmä. Helsinki: Suomalainen Lääkäriseura Duodecim, 2020 (viitattu 26.01.2023). Saatavilla internetissä: www.kaypahoito.fi

Burgos R, Bretón I, Cereda E et al. ESPEN guideline clinical nutrition in neurology. Clin Nutr 2018; 37:354–396. DOI: [10.1016/j.clnu.2017.09.003](https://doi.org/10.1016/j.clnu.2017.09.003)

Nielemisvaikeudet

Burgos R, Breton I, Cereda E et al. ESPEN guideline clinical nutrition in neurology. Clinical Nutrition 2018; 37:354–396. DOI: [10.1016/j.clnu.2017.09.003](https://doi.org/10.1016/j.clnu.2017.09.003)

Clavé P, Arreola V, Romea M et al. Accuracy of the volume-viscosity swallow test for clinical screening of oropharyngeal dysphagia and aspiration. Clinical Nutrition 2008; 27(6):806–15. <https://doi.org/10.1016/j.clnu.2008.06.011>

Hotus-hoitosuositus. Aivoverenkiertohäiriöpotilaan nielemisen seulonta akuuttivaiheessa -hoito-suositus sairaanhoitajille. <https://www.hotus.fi/hotus-hoitosuositus-aivoverenkiertohairiopotilaan-nielemisen-seulonta-akuuttivaiheessa-hoitosuositus-sairaanhoitajille/>

Imarinen T, Rousselle R, Apajalahti M et al. Nielemisvaikeuden arviointi. Suom Lääkl 2019; 74:1811–6. <https://www.laakarilehti.fi/pdf/2019/SLL342019-1811.pdf>

Riera S, Marin S, Serra-Prat M et al. A Systematic and a Scoping Review on the Psychometrics and Clinical Utility of the Volume-Viscosity Swallow Test (V-VST) in the Clinical Screening and Assessment of Oropharyngeal Dysphagia. Foods 2021; 10(8):1900. DOI: [10.3390/foods10081900](https://doi.org/10.3390/foods10081900)

Kehitysvammaisuus

Karhumaa H-M. Vaikeasti kehitysvammaisten aikuisten ravitsemustila, ruoankäyttö ja syömiskyky. Itä-Suomen yliopisto Terveystieteiden tiedekunta, Lääketieteen laitos, Kansanterveystiede ja kliininen ravitsemustiede. 2015. <https://erepo.uef.fi/handle/123456789/15742>

Romano C, van Wynckel M, Hulst J et al. European Society for Paediatric Gastroenterology, Hepatology and Nutrition Guidelines for the Evaluation and Treatment of Gastrointestinal and Nutritional Complications in Children With Neurological Impairment. Journal of Pediatric Gastroenterology and Nutrition 2017; 65:242–264. DOI: [10.1097/MPG.0000000000001646](https://doi.org/10.1097/MPG.0000000000001646)

Lyhennelmä: https://bespghan.be/docs/Common_Gastrointestinal_Problems.pdf

Munuaisten vajaatoiminta

Hui-Li Yang , Ping Feng , Yi Xu et al. The Role of Dietary Fiber Supplementation in Regulating Uremic Toxins in Patients With Chronic Kidney Disease: A Meta-Analysis of Randomized Controlled Trials. Journal of Renal Nutrition September 2021; 31(5):433–544. DOI: [10.1053/j.jrn.2020.11.008](https://doi.org/10.1053/j.jrn.2020.11.008)

Ikizler TA, Burrowes JD, Byham-Gray LD et al; KDOQI Nutrition in CKD Guideline Work Group. KDOQI clinical practice guideline for nutrition in CKD: 2020 update. Am J Kidney Dis. 2020; 76(3) (suppl 1): S1–S107. DOI: [10.1053/j.ajkd.2020.05.006](https://doi.org/10.1053/j.ajkd.2020.05.006)

Kylläinen S, Kastarinen M. Munuaissairaudet. Kirjassa: Mutanen M, Niinikoski H, Schwab U, Uusitupa M (toim.). Ravitsemustiede. 2021 Kustannus Oy Duodecim.

Shaw V, Polderman N, Renken-Terhaerd J et al. Energy and protein requirements for children with CKD stages 2–5 and on dialysis-clinical practice recommendations from the Pediatric Renal Nutrition Taskforce. *Pediatr Nephrol*. 2020 Mar; 35(3):519–531. <https://doi.org/10.1007/s00467-019-04426-0>

Suvi T, Itkonen P.J, Ekholm V.E et al. Analysis of in vitro digestible phosphorus content in selected processed rye, wheat and barley products. *Journal of Food Composition and Analysis* 2012; 25(2): 185–189. <https://doi.org/10.1016/j.jfca.2011.08.002>

Table: Energy and protein requirements for infants, children and adolescents with CKD2–5D aged 0–18 years. <https://link.springer.com/article/10.1007/s00467-019-04426-0/tables/1>

Maksasairaudet

Bischoff S, Barazzoni R, Busetto L et al. European guideline on obesity care in patients with gastrointestinal and liver disease – Joint ESPEN/UEG guideline. *Clin Nutr* 2022. DOI: [10.1016/j.clnu.2022.07.003](https://doi.org/10.1016/j.clnu.2022.07.003)

Bischoff SC, Bernal W, Dasarathy S et al. ESPEN practical guideline: Clinical nutrition in liver disease. *Clin Nutr* 2020; 39:3533–3562. DOI: [10.1016/j.clnu.2020.09.001](https://doi.org/10.1016/j.clnu.2020.09.001)

Ei-alkoholiperäinen rasvamaksatauti (NAFLD). Käypä hoito -suositus. Suomalaisen Lääkäriseuran Duodecimin ja Suomen Yleislääketieteen yhdistys ry:n asettama työryhmä. Helsinki: Suomalainen Lääkäriseura Duodecim, 2020 (viitattu 10.9.2021). Saatavilla internetissä: www.kaypahoito.fi

European Association for the Study of the Liver. EASL Clinical Practice Guideline on nutrition in chronic liver disease. *J Hepatol* 2019; 70:172–193 DOI: [10.1016/j.jhep.2018.06.024](https://doi.org/10.1016/j.jhep.2018.06.024)

Färkkilä M, Heikkinen M, Isoniemi H, Puolakkainen P (toim.). Gastroenterologia ja hepatologia [online]. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim, 2018 (viitattu 13.10.2021). Saatavilla Internetissä (vaatii käyttäjätunnuksen): www.oppiportti.fi/op/gjh07901

Mutanen M, Niinikoski H, Schwab U, Uusitupa M (toim.). Ravitsemustiede [online]. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim, 2021 (viitattu 25.9.2021). Saatavilla Internetissä (vaatii käyttäjätunnuksen): www.oppiportti.fi/op/rvt00234

Plauth M, Bernal W, Dasarathy S et al. ESPEN Guideline on clinical nutrition in liver disease. *Clin Nutr* 2019; 38:485–521. DOI: [10.1016/j.clnu.2018.12.022](https://doi.org/10.1016/j.clnu.2018.12.022)

Haimatulehdus

Arvanitakis M, Ockenga J, Bezmarevic M et al. ESPEN Guideline on clinical nutrition in acute and chronic pancreatitis. *Clin Nutr* 2020; 39(3):612-631. DOI: [10.1016/j.clnu.2020.01.004](https://doi.org/10.1016/j.clnu.2020.01.004)

Kaukinen K. Ohutsuoli; Rakenne, toiminta ja immunologia, kirjassa Gastroenterologia ja hepatologia. Färkkilä M, Heikkinen M, Isoniemi H, Puolakkainen P. (toim.) Duodecim. 2018.

Kylänpää L, Heikkinen M, Grönroos J. Krooninen haimatulehdus, kirjassa Gastroenterologia ja hepatologia. Färkkilä M, Heikkinen M, Isoniemi H, Puolakkainen P. (toim.) Duodecim. 2018.

Lassen K, Coolsen MME, Slim K et al. On behalf of the ERAS® Society, the European Society for Clinical Nutrition and Metabolism and the International Association for Surgical Metabolism and Nutrition. Guidelines for perioperative care for pancreaticoduodenectomy: Enhanced Recovery After Surgery (ERAS®) Society recommendations. 2012. DOI: [10.1016/j.clnu.2012.08.011](https://doi.org/10.1016/j.clnu.2012.08.011)

Nordback I. Haiman rakenne ja eksokriininen toiminta kirjassa Gastroenerologia ja hepatologia. Färkkilä M, Heikkinen M, Isoniemi H, Puolakkainen P. (toim.) Duodecim. 2018.

Puolakkainen P, Kemppainen E, Kylänpää L, Laukkarinen J. Akuutti Haimatulehdus, kirjassa Gastroenterologia ja hepatologia. Färkkilä M, Heikkinen M, Isoniemi H, Puolakkainen P. (toim.) Duodecim. 2018.

Sobotka L (ed.) Basics in Clinical Nutrition. Publishing House Galén. 2019. ESPEN.
<https://www.espen.org/files/Basics-in-Clinical-Nutrition-5.pdf>

Working Group IAP/APA Acute Pancreatitis Guidelines. IAP/APA evidence-based guidelines for the management of acute pancreatitis. Pancreatology 2013; 13(4) Suppl 2:e1-e15.
DOI: [10.1016/j.pan.2013.07.063](https://doi.org/10.1016/j.pan.2013.07.063)

Keuhkosairaudet

Collins PF, Yang IA, Chang Y.C et al. Nutritional support in chronic obstructive pulmonary disease (COPD): an evidence update. J Thorac Dis. 2019 11; 17:S2230–7. DOI: [10.21037/jtd.2019.10.41](https://doi.org/10.21037/jtd.2019.10.41)

Gattermann Pereira T, Lima J, Moraes Silva F. Undernutrition is associated with mortality, exacerbation, and poorer quality of life in patients with chronic obstructive pulmonary disease: A systematic review with meta-analysis of observational studies. J Parenter Enteral Nutr. 2022; 46: 977–996. DOI: [10.1002/jpen.2350](https://doi.org/10.1002/jpen.2350)

Gautam R, Sankalp Y. Nutrition in chronic obstructive pulmonary disease: A review. J Transl Int Med. 2015; 3:151–4. DOI: [10.1515/jtim-2015-0021](https://doi.org/10.1515/jtim-2015-0021)

Hanson C, Bowser EK, Frankenfield DC and Piemonte TA. Chronic Obstructive Pulmonary Disease: A 2019 Evidence Analysis Center Evidence-Based Practice Guideline. J Acad Nutr Diet. 2021; 121(1):139–165. DOI: [10.1016/j.jand.2019.12.001](https://doi.org/10.1016/j.jand.2019.12.001)

Hoitotyön tutkimussäätiö. HOTUS-hoitosuositus. 24.9.2018. Keuhkohtaumatautia sairastavan ravitsemus -hoitosuositus.
<https://www.hotus.fi/wp-content/uploads/2019/03/kat-ravitsemus-hs.pdf>

Keuhkohtaumatauti. Käypä hoito -suositus. Suomalaisen Lääkäriseuran Duodecimin ja Suomen Keuhkolääkäriyhdistys ry:n asettama työryhmä. Helsinki: Suomalainen Lääkäriseura Duodecim, 29.4.2020 (viitattu 17.9.2021). Saatavilla internetissä: www.kaypahoito.fi

Schols AM, Ferreira IM, Franssen FM et al. Nutritional assessment and therapy in COPD: a European Respiratory Society statement. Eur Respir J. 2014; 44:1504–20. DOI: [10.1183/09031936.00070914](https://doi.org/10.1183/09031936.00070914)

Uniapnea (obstruktiivinen uniapnea aikuisilla). Käypä hoito -suositus. Suomalaisen Lääkäriseuran Duodecimin, Suomen Keuhkolääkäriyhdistyksen ja Suomen Unitutkimusseuraa ry:n asettama työryhmä. Helsinki: Suomalainen Lääkäriseura Duodecim, 2017 (viitattu 17.9.2021). Saatavilla internetissä: www.kaypahoito.fi

Syöpäsairaudet

Arends J, Baracos V, Bertz H et al. ESPEN expert group recommendations for action against cancer-related malnutrition. Clinical Nutrition 2017; 36:1187–1196. DOI: [10.1016/j.clnu.2017.06.017](https://doi.org/10.1016/j.clnu.2017.06.017)

Muscaritoli M, Arends J, Bachmann P et al. ESPEN practical guideline: Clinical Nutrition in cancer. Clinical Nutrition 2021; 40:2898–2913. DOI: [10.1016/j.clnu.2021.02.005](https://doi.org/10.1016/j.clnu.2021.02.005)

Orell-Kotikangas H. Syöpäpotilaan ravitsemus. Kirjassa: Joensuu H, Roberts B J, Kellokumpu-Lehtinen P-L et al. (toim.). Syöpätaudit. Kustannus Oy Duodecim, Helsinki 2013. s. 847–858.

Sarkopenia ja kakeksia

Bauer J, Morley J, Schols A et al. Sarcopenia: A time for action. An SCWD position paper. J Cachexia Sarcopenia Muscle 2019; 10:956–61. DOI: [10.1002/jcsm.12483](https://doi.org/10.1002/jcsm.12483)

Cruz-Jentoft A, Sayer AA. Sarcopenia. Lancet 2019; 393:2636–46. DOI: [10.1016/S0140-6736\(19\)31138-9](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(19)31138-9)

Donini LM, Busetto L, Bischoff SC et al. Definition and diagnosis criteria for sarcopenic obesity: ESPEN and EASO consensus statement. Clin Nutr 2022; 41:990–1000. DOI: [10.1016/j.clnu.2021.11.014](https://doi.org/10.1016/j.clnu.2021.11.014)

Evans WJ, Morley JE, Argiles J et al. Cachexia: a new definition. Clin Nutr 2008; 27:793–9. DOI: [10.1016/j.clnu.2008.06.013](https://doi.org/10.1016/j.clnu.2008.06.013)

Fearon K, Strasser F, Anker SD et al. Definition and classification of cancer cachexia: an international consensus. Lancet Oncol 2011; 12:489–95. DOI: [10.1016/S1470-2045\(10\)70218-7](https://doi.org/10.1016/S1470-2045(10)70218-7)

Muscaritoli M, Anker SD, Argiles J et al. Consensus definition of sarcopenia, cachexia and pre-cachexia: joint document elaborated by Special Interest Groups (SIG) “cachexia-anorexia in chronic wasting diseases” and “nutrition in geriatrics”. Clin Nutr 2010; 29:154–9. DOI: [10.1016/j.clnu.2009.12.004](https://doi.org/10.1016/j.clnu.2009.12.004)

Strandberg T, Pitkälä K, Sipilä S. Sarkopenia – lihasmassan ja -voiman kato. Suom Lääkl 2021; 76:267–72

Haavapotilaat

Diabeetikon jalkaongelmat. Käypä hoito -suositus. Suomalaisen Lääkäriseuran Duodecimin ja Diabetes Käypä hoito -neuvottelukunnan nimeämä työryhmä. Helsinki: Suomalainen Lääkäriseura Duodecim, 2021 (viitattu 27.7.2021). Saatavilla internetissä: www.kaypahoito.fi

European Pressure Ulcer Advisory Panel, National Pressure Injury Advisory Panel and Pan Pacific Pressure Injury Alliance. Prevention and Treatment of Pressure Ulcers/Injuries: Quick Reference Guide. Emily Haesler (ed.). EPUAP/NPIAP/PPPIA: 2019. <https://www.epuap.org/wp-content/uploads/2016/10/quick-reference-guide-digital-npuap-epuap-pppia-jan2016.pdf>

Hannuksela M, Peltonen S, Reunala T, Suhonen R (toim.) Ihotaudit [online]. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim, 2011 (viitattu 27.7.2021). Saatavilla Internetissä (vaatii käyttäjätunnuksen): www.oppiportti.fi/op/iht00067-iht00074

Juutilainen V, Hietanen H (toim.). Haavanhoidon periaatteet. s. 83–89. Helsinki: Sanoma Pro Oy, 2018.

Krooninen alaraajahaava. Käypä hoito -suositus. Suomalaisen Lääkäriseuran Duodecimin ja Suomen Ihotautilääkäriyhdistyksen asettama työryhmä. Helsinki: Suomalainen Lääkäriseura Duodecim, 2021 (viitattu 27.7.2021). Saatavilla internetissä: www.kaypahoito.fi

Mutanen M, Niinikoski H, Schwab U, Uusitupa M (toim.). Ravitsemustiede [online]. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim, 2021 (viitattu 27.7.2021). Saatavilla Internetissä (vaatii käyttäjätunnuksen): www.oppiportti.fi/op/rvt00302

Renner R, da Silva Garibaldi M, Benson S et al. Nutrition status in patients with wounds: a cross-sectional analysis of 50 patients with chronic leg ulcers or acute wounds. Eur J Dermatol 2019; 29:619–626. DOI: [10.1684/ejd.2019.3678](https://doi.org/10.1684/ejd.2019.3678)

Stratton RJ, Green CJ and Elia M. Disease-related malnutrition: An Evidence Based Approach to Treatment. Wallingford, Oxon: CABI Publishing. 2003. DOI: [10.1079/BJN20031059](https://doi.org/10.1079/BJN20031059)

Weimann A, Braga M, Carli F et al. ESPEN guideline: Clinical nutrition in surgery. Clin Nutr 2017; 36:623–650. DOI: [10.1016/j.clnu.2017.02.013](https://doi.org/10.1016/j.clnu.2017.02.013)

Traumat ja vaikeat palovammat

Compher C, Bingham A, McCall M et al. Guidelines for the provision of nutrition support therapy in the adult critically ill patient: The American Society for Parenteral and Enteral Nutrition. Journal of Parenteral and Enteral Nutrition JPEN 2022; 1–30. DOI: [10.1002/jpen.2267](https://doi.org/10.1002/jpen.2267)

Holliday MA, Segar WE. The maintenance need for water in parenteral fluid therapy. Pediatrics 1957; 19: 823–832.

McClave SA, Taylor BG, Martindale RE et al. Guidelines for the Provision and Assessment of Nutrition Support Therapy in the Adult Critically Ill Patient: Society of Critical Care Medicine (SCCM) and American Society for Parenteral and Enteral Nutrition (A.S.P.E.N.). Journal of Parenteral and Enteral Nutrition JPEN 2016; 40: 159–211. DOI: [10.1177/0148607115621863](https://doi.org/10.1177/0148607115621863)

Mehta NM, Compher C, A.S.P.E.N. Board of Directors. A.S.P.E.N. Clinical Guidelines: Nutrition Support of the Critically Ill Child. JPEN 2009; 33:260–276. DOI: [10.1177/0148607109333114](https://doi.org/10.1177/0148607109333114)

Oikkola K, Kiviluoma K, Saari T et al. (toim.). Anestesiologia, teho-, ensi- ja kivunhoito [online]. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim, 2020 (viitattu 27.10.2021). Saatavilla Internetissä (vaatii käyttäjätunnuksen): <https://www.oppiporssi.fi/op/opk04597>

Rousseau A-F, Losser M-R, Ichai C, Berger M. ESPEN endorsed recommendations: Nutritional therapy in major burns. Clin Nutr 2013; 32:497–502. DOI: [10.1016/j.clnu.2013.02.012](https://doi.org/10.1016/j.clnu.2013.02.012)

Singer P, Reintam Blaser A, Berger MM et al. ESPEN guideline on clinical nutrition in the intensive care unit. Clin Nutr 2019; 38:48–79. DOI: [10.1016/j.clnu.2018.08.037](https://doi.org/10.1016/j.clnu.2018.08.037)

Lihavat akuutisti sairaat

Barazzoni R, Sulz I, Schindler K et al. A negative impact of recent weight loss on in-hospital mortality is not modified by overweight and obesity. Clin Nutr 2020; 39:2510–2516. DOI: [10.1016/j.clnu.2019.11.007](https://doi.org/10.1016/j.clnu.2019.11.007)

Choban P, Dickerson R, Malone A et al. A.S.P.E.N. Clinical Guidelines: Nutrition Support of Hospitalized Patients with Obesity. J Parenter Enteral Nutr 2013; 37:714–744. DOI: [10.1177/0148607113499374](https://doi.org/10.1177/0148607113499374)

Chourdakis M et al. Nutrition support in obese patients. In Basics in Clinical Nutrition. Sobotka L (ed.). Publishing House Galén, 2019. ESPEN. <https://www.espen.org/files/Basics-in-Clinical-Nutrition-5.pdf>

Dickerson R. Metabolic support challenges with obesity during critical illness. Nutrition 2019; 57:24–31. DOI: [10.1016/j.nut.2018.05.008](https://doi.org/10.1016/j.nut.2018.05.008)

Do Carmo De Stefani F, Saia Pietrarola P, Morita Fernandes-Silva M et al. Observational Evidence for Unintentional Weight Loss in All-Cause Mortality and Major Cardiovascular Events: A Systematic Review and Meta-Analysis. Sci Rep 2018; 8(1):15447. DOI: [10.1038/s41598-018-33563-z](https://doi.org/10.1038/s41598-018-33563-z)

Lihavuus (lapset, nuoret ja aikuiset). Käypä hoito -suositus. Suomalaisen Lääkäriseuran Duodecimin, Suomen Lihavuustutkijat ry:n ja Suomen Lastenlääkäriyhdistys ry:n asettama työryhmä. Helsinki: Suomalainen Lääkäriseura Duodecim, 2021 (viitattu 9.2.2022). Saatavilla internetissä: www.kaypahoito.fi

Patel J et al. Obesity. Kirjassa: Mueller C (ed.). The ASPEN Adult Nutrition Support Curriculum [online]. 3rd edition. Silver Spring, MD: American Society for Parenteral and Enteral Nutrition 2017 (viitattu 9.2.2022). Saatavilla Internetissä (vaatii käyttäjätunnuksen): <https://publications.nutritioncare.org/>.

Patel JJ, Rosenthal MD, Miller KR et al. The Critical Care Obesity Paradox and Implications for Nutrition Support. *Curr Gastroenterol Rep* 2016; 18(9):45. DOI: [10.1007/s11894-016-0519-8](https://doi.org/10.1007/s11894-016-0519-8)

Zhang X, Xie X, Dou Q et al. Association of sarcopenic obesity with the risk of all-cause mortality among adults over a broad range of different settings: a updated meta-analysis. *BMC Geriatrics* 2019; 19:183. DOI: [10.1186/s12877-019-1195-y](https://doi.org/10.1186/s12877-019-1195-y)

Sairaalloinen lihavuus

Fried M, Hainer V, Basdevant A et al. Interdisciplinary European guidelines for surgery for severe (morbid) obesity. *Obes Surg* 2007; 17:260–70. DOI: [10.1007/s11695-007-9025-2](https://doi.org/10.1007/s11695-007-9025-2)

Grönroos S, Helmiö M, Juuti A et al. Effect of Laparoscopic Sleeve Gastrectomy vs Roux-en-Y Gastric Bypass on Weight Loss and Quality of Life at 7 Years in Patients With Morbid Obesity: The SLEEVEPASS Randomized Clinical Trial. *JAMA Surg.* 2021; 156(2):137–146. DOI: [10.1001/jamasurg.2020.5666](https://doi.org/10.1001/jamasurg.2020.5666)

Himpens J, Dobbela J, Peeters G. Long-term results of laparoscopic sleeve gastrectomy for obesity. *Ann Surg* 2010; 252:319–24. DOI: [10.1097/SLA.0b013e3181e90b31](https://doi.org/10.1097/SLA.0b013e3181e90b31)

Lean M, Brosnahan N, McLoone P et al. Feasibility and indicative results from a 12-month low-energy liquid diet treatment and maintenance programme for severe obesity. *Br J Gen Pract* 2013; 63:e115–24. DOI: [10.3399/bjgp13X663073](https://doi.org/10.3399/bjgp13X663073)

Lean MEJ, Leslie WS, Barnes AC et al. Primary care-led weight management for remission of type 2 diabetes (DiRECT): an open-label, cluster-randomised trial. *Lancet* 2018; 391:541–551. DOI: [10.1016/S0140-6736\(17\)33102-1](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(17)33102-1)

Lihavuus (lapset, nuoret ja aikuiset). Käypä hoito -suositus. Suomalaisen Lääkäriseuran Duodecim, Suomen Lihavuustutkijat ry:n ja Suomen Lastenlääkäriyhdistys ry:n asettama työryhmä. Helsinki: Suomalainen Lääkäriseura Duodecim, 2021 (viitattu 26.01.2023). Saatavilla internetissä: www.kaypahoito.fi

le Roux CW, Welbourn R, Werling M et al. Gut hormones as mediators of appetite and weight loss after Roux-en-Y gastric bypass. *Ann Surg* 2007; 246:780–5. DOI: [10.1097/SLA.0b013e3180caa3e3](https://doi.org/10.1097/SLA.0b013e3180caa3e3)

Ruokavirasto. Painonhallintaan tarkoitetut ruokavalionkorvikkeet. Lainsäädäntö. <https://www.ruokavirasto.fi/elintarvikkeet/elintarvikeala/tuote--ja-toimialakohtaiset-vaatimukset/erityisille-ryhmille-tarkoitettut-elintarvikkeet/painonhallintaan-tarkoitettut-ruokavalionkorvikkeet/>

Salminen P, Grönroos S, Helmiö M et al. Effect of Laparoscopic Sleeve Gastrectomy vs Roux-en-Y Gastric Bypass on Weight Loss, Comorbidities, and Reflux at 10 Years in Adult Patients With Obesity The SLEEVEPASS Randomized Clinical Trial. *JAMA Surg.* 2022; 157(8):656–666. DOI: [10.1001/jamasurg.2022.2229](https://doi.org/10.1001/jamasurg.2022.2229)

Teeriniemi A-M. 2020. ENE-dieetin käytännön toteutus. <https://www.kaypahoito.fi/nix02787>

TerveyskyläPRO. ENE-dieetin toteutus ruoka-aineilla.

<https://www.terveyskyla.fi/terveyskyla/C3%A4pro>

Avoin verkkosivu: <https://www.terveyskyla.fi/painonhallinta/tietoa/lihavuuden-hoito/ene-dieetti>

VRN ja THL. 2020. Vireyttä seniorivuosiin – ikääntyneiden ruokasuositus.
<https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-472-1>

Kirurgiset potilaat

Evans DC, Corkins MR, Malone A et al. The Use of Visceral Proteins as Nutrition Markers: An ASPEN Position Paper. *Nutr Clin Pract* 2021; 36:22–28. DOI: [10.1002/ncp.10588](https://doi.org/10.1002/ncp.10588)

Kylea UG, Kossovskyb MP, Veronique L et al. Comparison of tools for nutritional assessment and screening at hospital admission: A population study. *Clin Nutr* 2006; 25:409–17.
DOI: [10.1016/j.clnu.2005.11.001](https://doi.org/10.1016/j.clnu.2005.11.001)

Ljungqvist O, Scott M, Fearon K. Enhanced Recovery After Surgery. A Review. *JAMA Surgery* 2017; 152: 292–298. DOI: [10.1001/jamasurg.2016.4952](https://doi.org/10.1001/jamasurg.2016.4952)

Ricci C, Ingaldi C, Alberici L et al. Preoperative carbohydrate loading before elective abdominal surgery: a systematic review and network meta-analysis of phase II/III randomized controlled trials. *Clin Nutr* 2022; 41(2):313-320. DOI: [10.1001/jamasurg.2016.4952](https://doi.org/10.1001/jamasurg.2016.4952)

Sobotka L (ed.). *Basics in Clinical Nutrition*. S. 545, Surgical Obese Patients. Publishing House Galén, 2019. ESPEN. <https://www.espen.org/files/Basics-in-Clinical-Nutrition-5.pdf>

Weimann A, Braga M, Carli F et al. ESPEN guideline: Clinical nutrition in surgery. *Clin Nutr* 2017; 36:623–650. DOI: [10.1016/j.clnu.2017.02.013](https://doi.org/10.1016/j.clnu.2017.02.013)

Weimann A, Braga M, Carli F et al. ESPEN practical guideline: Clinical nutrition in surgery. *Clin Nutr* 2021; 40: 4745–4761. DOI: [10.1016/j.clnu.2021.03.031](https://doi.org/10.1016/j.clnu.2021.03.031)

Ruokatorvisyöpäleikkaus

Järvinen T, Ilonen I, Räsänen J. Ruokatorvisyöpöpotilaan ravitsemushäiriöt. *Lääketieteellinen aikakauskirja Duodecim*. 2020; 136(12):1451–8. <https://www.duodecimlehti.fi/duo15645>

Kauppila J, Kallio R, Räsänen J. Ruokatorvisyövän hoito kehittyy. *Lääketieteellinen aikakauskirja Duodecim*. 2020; 136(5):496–505. <https://www.duodecimlehti.fi/duo15426>

Low DE, Allum W, De Manzoni G, et al. Guidelines for Perioperative Care in Esophagectomy: Enhanced Recovery After Surgery (ERAS) Society Recommendations. *World J Surg* 2019; 43:299–330.
DOI: [10.1007/s00268-018-4786-4](https://doi.org/10.1007/s00268-018-4786-4)

Nutrition Care Manual.
https://www.nutritioncaremanual.org/topic.cfm?ncm_category_id=1&lv1=5522&lv2=19239&lv3=268421&ncm_toc_id=268421&ncm_heading=Nutrition%20Care

Sihvo E, Räsänen J, Luostarinen M. Ruokatorven syöpä. Kirjassa: Leppäniemi A, Kuokkanen H, Salminen P (toim.). *Kirurgia*. Kustannus Oy Duodecim 2018. <https://www.oppiportti.fi/op/opk04494>

Sihvo E, Räsänen J, Luostarinen M. Ruokatorvisyöpä. Kirjassa: Färkkilä M, Isoniemi H, Heikkinen M, Puolakkainen P (toim.). *Gastroenterologia ja hepatologia*. Kustannus Oy Duodecim 2018.

Mahalaukun poisto

Academy of Nutrition and Dietetics. *Nutrition Care Manual*® [online]. Gastric Surgery (viitattu 9.8.2022). Saatavilla Internetissä (vaatii käyttäjätunnuksen): <https://www.nutritioncaremanual.org/>

Arkkila P, Kokkola A. Leikatun mahan vaivat. Gastroenterologia ja hepatologia. Duodecim Oppiportti, 2018 (viitattu 9.8.2022). Saatavilla Internetissä (vaatii käyttäjätunnuksen): <https://www.oppiportti.fi/op/opk04554>

Kela. Lääkkeiden ja kliinisten ravintovalmisteiden korvausoikeudet (viitattu 10.8.2022). www.kela.fi

Mortensen K, Nilsson M, Slim K et al. Consensus guidelines for enhanced recovery after gastrectomy: Enhanced Recovery After Surgery (ERAS®) Society recommendations. BJS 2014; 101(10):1209–1229. DOI: [10.1002/bjs.9582](https://doi.org/10.1002/bjs.9582)

Ristamäki R, Kokkola A. Mahasyöpä. Lääkäriin käsikirja [online]. Duodecim Terveysportti, 2018 (viitattu 10.8.2022). Saatavilla Internetissä (vaatii käyttäjätunnuksen): <https://www.terveysportti.fi/apps/dtk/ltk/article/ykt01794>. Artikkelin tarkastettu 27.8.2018. Viimeisin muutos 13.11.2019.

Terveyskylä. Mahasyöpä. (luettu 09.08.2022). <https://www.terveyskyla.fi/vatsatalo/sairaudet/yl%C3%A4vatsavaivat/mahasy%C3%B6p%C3%A4>

Weimann A, Braga M, Carli F et al. ESPEN guideline: Clinical nutrition in surgery. Clin Nutr 2021; 40:4745–4761. DOI: [10.1016/j.clnu.2021.03.031](https://doi.org/10.1016/j.clnu.2021.03.031)

Haimasyöpäleikkaus

Leppäniemi A, Kuokkanen H, Salminen P (toim.). Kirurgia [online]. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim, 2018 (viitattu 7.1.2022). Saatavilla Internetissä (vaatii käyttäjätunnuksen): <https://www.oppiportti.fi/op/opk04494>

Nutrition Care Manual. Whipple Surgery Nutrition Therapy. Academy of Nutrition and Dietetics (viitattu 7.1.2022). Saatavilla Internetissä (vaatii käyttäjätunnuksen): www.nutritioncaremanual.org.

Puolakkainen P. Haimasyöpä. Lääkäriin käsikirja [online]. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim, 2020 (viitattu 7.1.2022). Saatavilla Internetissä (vaatii käyttäjätunnuksen): www.oppiportti.fi/op/ykt00270.

Österlund P. Tietoa potilaalle: Haimasyöpä. Lääkäriin käsikirja Duodecim [online]. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim, 2020 (viitattu 7.1.2022). Saatavilla Internetissä (vaatii käyttäjätunnuksen): www.oppiportti.fi/op/dlk01070.

Suoliresektio, avanne- ja J-säiliöleikatut

Academy of Nutrition and Dietetics. Nutrition Care Manual® [online]. Colostomy (viitattu 26.10.2021). Saatavilla Internetissä (vaatii käyttäjätunnuksen): www.nutritioncaremanual.org

Academy of Nutrition and Dietetics. Nutrition Care Manual® [online]. Ileostomy (viitattu 26.10.2021). Saatavilla Internetissä (vaatii käyttäjätunnuksen): www.nutritioncaremanual.org

Adamina M, Gerasimidis K, Sigall-Boneh R et al. Perioperative Dietary Therapy in Inflammatory Bowel Disease. Journal of Crohn's and Colitis 2020; 431–444. DOI: [10.1093/ecco-icc/ijz160](https://doi.org/10.1093/ecco-icc/ijz160)

Forbes A, Escher J, Hébuterne X et al. ESPEN guideline: Clinical nutrition in inflammatory bowel disease. Clin Nutr 2017; 36:321–347. DOI: [10.1016/j.clnu.2016.12.027](https://doi.org/10.1016/j.clnu.2016.12.027)

Färkkilä M, Heikkinen M, Isoniemi H, Puolakkainen P (toim.). Gastroenterologia ja hepatologia [online]. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim, 2018 (viitattu 26.10.2021). Saatavilla Internetissä (vaatii käyttäjätunnuksen): <https://www.oppiportti.fi/op/opk04554>

Lepistö A ja Kuisma J. Proktokolektomia ja ileoanaaliliitos haavaisen koliitin hoitona. Lääketieteellinen Aikakauskirja Duodecim 2012; 128(12):1238–1245. <https://www.duodecimlehti.fi/duo10327>

Leppäniemi A, Kuokkanen H, Salminen P (toim.). Kirurgia [online]. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim, 2018 (viitattu 26.10.2021). Saatavilla Internetissä (vaatii käyttäjätunnuksen): www.oppiportti.fi/op/opk04494

Mitchell A, England C, Perry R et al. Dietary management for people with an ileostomy: a scoping review. JBI Evid Synth 2021; 19(0):1–116. DOI: [10.11124/JBIES-20-00377](https://doi.org/10.11124/JBIES-20-00377)

Elinsiirrot

Hasse J ja Matarese L. Solid organ transplantantion. Kirjassa: Mueller C (toim). The ASPEN Adult Nutrition Support Curriculum [online]. 3rd edition. Silver Spring, MD: American Society for Parenteral and Enteral Nutrition 2017 (viitattu 28.10.2021). Saatavilla Internetissä (vaatii käyttäjätunnuksen): <https://publications.nutritioncare.org/>

Leppäniemi A, Kuokkanen H, Salminen P (toim.). Kirurgia [online]. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim, 2018 (viitattu 28.10.2021). Saatavilla Internetissä (vaatii käyttäjätunnuksen): <https://www.oppiportti.fi/op/opk04494>

Weimann A, Braga M, Carli F et al. ESPEN guideline: Clinical nutrition in surgery. Clin Nutr 2017; 36:623–650. DOI: [10.1016/j.clnu.2017.02.013](https://doi.org/10.1016/j.clnu.2017.02.013)

COVID-19 ja muut vakavat infektiot

Tämä teksti pohjautuu COVID-19-infektion osalta siihen tietoon, joka oli saatavilla kirjoitushetkellä, kesällä 2022.

Barazzoni R, Bischoff S, Busetto L et al. Nutritional management of individuals with obesity and COVID-19: ESPEN expert statements and practical guidance. Clin Nutr 2022; 41(12):2869–2886. DOI: [10.1016/j.clnu.2021.05.006](https://doi.org/10.1016/j.clnu.2021.05.006)

Barazzoni R, Bischoff S, Breda J et al. Endorsed by the ESPEN council, ESPEN expert statements and practical guidance for nutritional management of individuals with SARS-CoV-2 infection. Clin Nutr 2020; 39:1631–1638. DOI: [10.1016/j.clnu.2020.03.022](https://doi.org/10.1016/j.clnu.2020.03.022)

Heyland D, Stapleton R, Mourtzakis M et al. Combining nutrition and exercise to optimize survival and recovery from critical illness: Conceptual and methodological issues. Clin Nutr 2016; 35:1196–1206. DOI: [10.1016/j.clnu.2015.07.003](https://doi.org/10.1016/j.clnu.2015.07.003)

Hoyois A, Ballarin A, Thomas J et al. Nutrition evaluation and management of critically ill patients with COVID-19 during post-intensive care rehabilitation. JPEN 2021; 45:1153–1163. DOI: [10.1002/jpen.2101](https://doi.org/10.1002/jpen.2101)

Terveysportti Duodecim. Lääkärin käsikirja. COVID-19-infektio (viitattu 29.10.2021). https://terveysportti.mobi/kotisivut/uutismaailma.duodecimapi.uutisarkisto?p_arkisto=1&p_palsta=23&p_artikkeli=uux24280

Niittyvuopio M ja Pikkupeura J. Tehohoitopotilaan hoitojakson jälkeiset ongelmat ja elämänlaatu akuutin kriittisen sairauden jälkeen. Finnanest 2017; 50:274–280. http://www.finnanest.fi/files/niittyvuopioipikkupeura_tehohoitopotilaan.pdf

THL. Ajankohtaista koronaviruksesta (viitattu 28.10.2021). www.thl.fi

Van Zanten ARH, De Waele E, Wischmeyer PE. Nutrition therapy and critical illness: practical guidance for the ICU, post-ICU, and long-term convalescence phases. *Critical Care* 2019; 23:368.
DOI: [10.1186/s13054-019-2657-5](https://doi.org/10.1186/s13054-019-2657-5)

Psykiatriset sairaudet ja kehitykselliset neuropsykiatriset häiriöt

Baweja R, Hale DE, Waxmonsky JG. Impact of CNS Stimulants for AttentionDeficit/Hyperactivity Disorder on Growth: Epidemiology and Approaches to Management in Children and Adolescents. *CNS Drugs* 2021; 35:839–859. DOI: [10.1007/s40263-021-00841-w](https://doi.org/10.1007/s40263-021-00841-w)

Guu T-W, Mischoulon D, Sarris J et al. International Society for Nutritional Psychiatry Research Practice Guidelines for Omega-3 Fatty Acids in the Treatment of Major Depressive Disorder. *Psychother Psychosom* 2019; 88:263–273. DOI: [10.1159/000502652](https://doi.org/10.1159/000502652)

Käypä hoito -suositus. Masennus, Suomalaisen Lääkäriseuran Duodecimin ja Suomen Psykiatriyhdistys ry:n asettama työryhmä. Helsinki: Suomalainen Lääkäriseura Duodecim, 2021. Saatavilla internetissä: www.kaypahoito.fi.

Käypä hoito -suositus. Skitsofrenia, Suomalaisen Lääkäriseuran Duodecimin ja Suomen Psykiatriyhdistys ry:n asettama työryhmä. Helsinki: Suomalainen Lääkäriseura Duodecim, 2020. Saatavilla internetissä: www.kaypahoito.fi.

Teasdale SB, Ward PB, Rosenbaum S et al. Solving a weighty problem: systematic review and meta-analysis of nutrition interventions in severe mental illness. *Br J Psychiatry* 2017; 210:110–118.
DOI: [10.1192/bjp.bp.115.177139](https://doi.org/10.1192/bjp.bp.115.177139)

Syömishäiriöt

Eating Disorders: Guide to Medical Care. Academy for Eating Disorders report 2021, 4. painos. Saatavilla internetissä: <https://www.aedweb.org/publications/medical-care-standards>.

Garber AK, Sawyer SM, Golden NH et al. A systematic review of approaches to refeeding in patients with anorexia nervosa. *Int J Eat Disord* 2016; 49:293–310. DOI: [10.1002/eat.22482](https://doi.org/10.1002/eat.22482)

Käypä hoito -suositus. Syömishäiriöt. Suomalaisen Lääkäriseuran Duodecimin, Suomen Lastenpsykiatriyhdistyksen ja Suomen Psykiatriyhdistys ry:n asettama työryhmä. Helsinki: Suomalainen Lääkäriseura Duodecim, 2014 (viitattu 1.10.2021). Saatavilla internetissä: www.kaypahoito.fi

Monisairaat potilaat

Gomes F, Schuetz P, Bounoure L et al. ESPEN guidelines on nutritional support for polymorbid internal medicine patients. *Clin Nutr* 2018; 37:336–353. DOI: [10.1016/j.clnu.2017.06.025](https://doi.org/10.1016/j.clnu.2017.06.025)

Käypä hoito -suositus. Monisairas potilas. Suomalaisen Lääkäriseuran Duodecimin ja Suomen yleislääketieteen yhdistyksen asettama työryhmä. Helsinki: Suomalainen Lääkäriseura Duodecim, 2021 (viitattu 28.6.2021). Saatavilla internetissä: www.kaypahoito.fi

VRN ja THL. 2020. [Vireyttä seniorivuosiin – Ikääntyneiden ruokasuositus](#), 8.3. Lihavuus ja laihduttaminen s. 95.

Palliatiivinen hoito

Palliatiivinen hoito ja saattohoito. Käypä hoito -suositus. Suomalaisen Lääkäriseuran Duodecimin ja Suomen Palliatiivisen Lääketieteen yhdistyksen asettama työryhmä. Helsinki: Suomalainen Lääkäriseura Duodecim, 2019 (viitattu 26.01.2023). Saatavilla internetissä: www.kaypahoito.fi

9 RAVITSEMUSHOITO ERI IKÄRYHMISSÄ

Lapset ja nuoret

Käypä hoito -suositus. Lihavuus (lapset, nuoret ja aikuiset). Suomalaisen Lääkäriseuran Duodecimin, Suomen Lihavuustutkijat ry:n ja Suomen Lastenlääkäriyhdistys ry:n asettama työryhmä. Helsinki: Suomalainen Lääkäriseura Duodecim, 2021 (viitattu 10.06.2022). Saatavilla internetissä: www.kaypahoito.fi

NEUKO-tietokanta. Imettäminen.

<https://www.terveysportti.fi/apps/dtk/nko/article/empty/search/imett%C3%A4minen>

NEUKO-tietokanta. Painon seuranta lapsilla ja nuorilla.

<https://www.terveysportti.fi/apps/dtk/nko/article/nla00035/search/kasvuseula>

Terveyskylä. Lasten kasvu ja kasvukäyrä. <https://www.terveyskyla.fi/lastentalo/tietoa-lasten-sairauksista/kasvu-ja-hormonitoiminta/lapsen-kasvu>

THL. 2018. [Kansallinen imetyksen edistämisen toimintaohjelma vuosille 2018–2022](#)

VRN ja THL. 2019. [Syödään yhdessä - ruokasuositukset lapsiperheille](#)

Ikääntyneet

Davies N, Barrado-Martin Y, Vickerstaff V et al. Enteral tube feeding for people with severe dementia. Cochrane Database Syst Rev 2021 Aug 13;8(8):CD013503. DOI: [10.1002/14651858.CD013503.pub2](https://doi.org/10.1002/14651858.CD013503.pub2)

Dyslipidemiät. Käypä hoito -suositus. Suomalaisen Lääkäriseuran Duodecimin ja Suomen Sisätautilääkärien Yhdistys ry:n asettama työryhmä. Helsinki: Suomalainen Lääkäriseura Duodecim, 2022 (viitattu 26.01.2023). Saatavilla internetissä: www.kaypahoito.fi

Jyväkorpi S, Strandberg T. Ikääntyneiden painon tietoinen vähentäminen – hyötyä vai haittaa? Duodecim 2020; 136(12):1436–4. <https://www.duodecimlehti.fi/lehti/2020/12/duo15662>

Koivukangas M, Strnadberg T, Leskinen R et al. Vanhuksen gerastenia – tunnista riskipotilas. Suom Lääkl 2017; 72:425–430. <http://hdl.handle.net/10138/237126>

Monisairas potilas. Käypä hoito -suositus. Suomalaisen Lääkäriseuran Duodecimin ja Suomen yleislääketieteen yhdistyksen asettama työryhmä. Helsinki: Suomalainen Lääkäriseura Duodecim, 2021 (viitattu 10.06.2022). Saatavilla internetissä: www.kaypahoito.fi

Muistisairaudet. Käypä hoito -suositus. Suomalaisen Lääkäriseuran Duodecimin, Societas Gerontologica Fennican, Suomen Geriatri -yhdistyksen, Suomen Neurologisen Yhdistyksen, Suomen Psykogeriatrisen Yhdistyksen ja Suomen Yleislääketieteen yhdistyksen asettama työryhmä. Helsinki: Suomalainen Lääkäriseura Duodecim, 2020 (viitattu 10.06.2022). Saatavilla internetissä: www.kaypahoito.fi

Strandberg T, Pitkälä K, Sipilä S. Sarkopenia – lihasmassan ja -voiman kato. Suom Lääkl 2021; 76: 267–72. <http://hdl.handle.net/10138/328731>

VRN ja THL. 2020. [Vireyttä seniorivuosiin – ikääntyneiden ruokasuositus](#)

Visseren FLJ, Mach F, Smulders YM et al. 2021 ESC Guidelines on cardiovascular disease prevention in clinical practice. ESC Scientific Document Group. Eur J Prev Cardiol. 2022; 29(1): 5–115.

DOI: [10.1093/eurjpc/zwab154](https://doi.org/10.1093/eurjpc/zwab154)

10 RUOKAPALVELUJEN HANKINTA JA KILPAILUTUS

Lähteet (alaviitteinä painetussa kirjassa)

- [12] Agenda 2030. YK:n kestävän kehityksen tavoitteet. <https://um.fi/agenda-2030-kestavan-kehityksen-tavoitteet>
- [13] MMM. Vastuullisten ruokapalvelujen hankintaopas, 2021. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-366-379-4>
- [14] Sydänmerkki-järjestelmä. Tuotekohtaiset kriteerit. <https://ammattilaiset.sydanmerkki.fi/>
- [15] Motiva Oy. Opas vastuullisiin elintarvikehankintoihin – Suosituksia vaatimuksiksi ja vertailukriteereiksi. 2020. https://www.motiva.fi/ajankohtaista/julkaisut/opas_vastuullisiin_elintarvikehankintoihin_-_suosituksia_vaatimuksiksi_ja_vertailukriteereiksi.15370.shtml

11 RAVITSEMUSHOIDON ALUEELLINEN JA KANSALLINEN SEURANTA JA VALVONTA

Lähteet (alaviitteinä painetussa kirjassa)

- [16] THL. Sotkanet. Tilastotietoja suomalaisten terveydestä ja hyvinvoinnista. <https://sotkanet.fi/sotkanet/fi/index>
- [17] THL. RAI-tiedolla johtaminen. <https://thl.fi/fi/web/ikaantyminen/palvelutarpeiden-arviointi-rai-jarjestelmalla/rai-tiedolla-johtaminen>
- [18] THL. Laaturekisterit. <https://thl.fi/fi/web/sote-uudistus/sote-arviointi-ja-tietopohja/terveydenhuollon-kansalliset-laaturekisterit>
- [19] STESO ry. Ravitsemusterveyden edistämisen standardit. 2021. https://asiakas.kotisivukone.com/files/stesotesti.kotisivukone.com/Rav.terv.standardit.suomi_lokakuu21.pdf
- [20] STESO ry. Ravitsemusterveyden edistämisen standardit. 2021. <https://www.steso.fi/ravitsemusterveyden-edistaminen>
- [21] World Health Organization. Regional Office for Europe. Standards for health promotion in hospitals. 2004. Copenhagen: WHO Regional Office for Europe. <https://apps.who.int/iris/handle/10665/107549>

- [22] The International Network of Health Promoting Hospitals and Health Services.
The 2020 Standards for Health Promoting Hospitals and Health Services.
<https://www.hphnet.org/wp-content/uploads/2020/12/2020-HPH-Standards.pdf>
- [23] Laki ikääntyneen väestön toimintakyvyn tukemisesta sekä iäkkäiden sosiaali- ja terveystalvveluista
565/2020 15 a §. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2012/20120980>
- [24] THL. RAI-välineet: <https://thl.fi/fi/web/ikaantyminen/palvelutarpeiden-arviointi-rai-jarjestelmalla/tietoa-rai-jarjestelmasta/rai-valineisto>
- [25] Ruokavirasto. Elintarvikkeiden turvallisen käytön ohjeet.
www.ruokavirasto.fi/turvallisenkaytonohjeet